

רבי חסדאי קרשקש
אוצר ויכוחים - חלק ראשון

ביטול עיקרי דת הנוצרים

נאסף ונערך ע"י יהודה דוד אייזנשטיין

תוכן המאמר :

מבוא

עיקרי דת הנוצרים

א. השילוש

ב. בן אלוה ישו בתור "בן אדם"

ג. הלבשת הבשר

ד. יחוס ישו

ה. מרים אם ישו ובתוליה

ו. ישו בתור משיח

ז. תורה חדשה של ישו

ח. חטא אדם הראשון

ט. הגאולה והפדות מגיהנם

י. האמונה בשדים

יא. קרבנות לחם ויין

יב. הטבילה

יג. העברת ברית המילה

יד. העברת יום השבת

טו. התרת מאכלות אסורים

טז. התחיה

יז. מחילת העונות והודוי לפני הכומר

יח. עניין האפיפיור

יט. אנטי קריסטוס

כ. האמונה בישו היא עיקר דתם

תקציר: ר' חסדאי בן יהודה קרשקש אשר חי בספרד (1340 - 1410) כתב ספר בשם "מאמר בביטול עיקרי דת הנוצרים", בו הוא מונה עיקרים שהם יסודות אמונתם ומבטל אותם.

מבוא

הספר "מאמר בביטול עיקרי דת הנוצרים" כתב בלשון ספרדית הפילוסוף האלהי ר' חסדאי בן יהודה קרשקש (נולד בברצלונה בערך שנת 1340 ומת בסרגוסא אחר שנת 1410), ותרגמו לעברית ר' יוסף בן שם טוב בשנת ר"א (1451) בעיר אלקלעה די פינארש. התרגום העברי נדפס מבלי הזכרת שם המקום ושנת הדפוס (שאלניקי 1860?), ואפרים דיינארד הוציא הספר לאור עם פתח דבר (קארני, מחוז נודז'רזי, אמריקא, תרס"ד) על נייר ירוק¹⁶.

לדעת ריינארד נעלה הספר הזה על כל ספרי הויכוח האחרים שנכתבו נגד הנוצרים, מפני שהמחבר בחר לו דרך אחרת להשתמש ביסוד ההגיון הישר והפילוסופי הטהורה. - בזה הגדיש דיינארד את הסאה, כי באמת נעלה הספר "כלימת הגוים" של האפודי על כלם, ואף כי הספר הזה לא נדפס עדיין בעת שכתב דיינארד את דעתו, אך בודאי ראה אותו בכתב-יד שמכר לבית מדרש הרבנים בנויארק. - באיזה דברים הסכימו שניהם, ר' חסדאי והאפודי, אך לא נדע מי לקח ממי, כי שניהם חיו כמעט בזמן אחר, אמנם ר' חסדאי נולד קודם האפודי.

המעתיק ר' יוסף בן שם טוב בהקדמתו יאמר: בראותי תוקף הגלות, גלות ירושלם אשר ספרד, כל היום אכלונו הממונו אויבינו העומדים עלינו לכלותנו בלשון מדברת גדולות, באמרם אלינו כל היום כי שקר נחלו אבותינו, מלאני רוחי רוח נדיבה ופרשתי אגרת תשובה בעיקרי אמונתם על פי השכל והמופת יסודה, היא אגרת ידועה לפרופייט (אגרת "אל תהי כאבותיך") וכו'... ורשמתי מה שעשה הר' חסדאי במאמר קטן הכמות ורב האיכות והמעלה אשר בחר בלשון ארצו. ולקיצורו ועומקו נעלם מבני עמנו תועלתו וכו'. ואני בהיותי שאנן ושקט על שמרי בבית מדרשו בהלו נרו על ראשי וסביבותי תלמידי העתקתי להם על לשוננו, להגיד כח מעשיו לעם ה' ונחלתו וכו'. ולתת חרב בידם למלאות מצוה להשיב אמרים אל הרודף וכו' ולעמוד בפרץ המערכה.

וזה לשון המחבר בעצמו בהקדמתו: שרים ונכבדים בושו ממני ויפצרו בי לחבר מאמר להודיע בו הספקות והביטולים אשר יעשו שומרי חומת תורת משה ע"ה נגד אמונת הנוצרים וכו'. מפני שכוונת המאמר היא כי להניח הספקות והביטולים לאמונת הנוצרים ראוי להבין תחלה כוונתם בעיקריהם, ולצייר אמתתם לפי דעתם אשר עליהם הריב והמצה.

והוא מונה עשרה עיקרים שהם יסודי אמונתם.

ב"אוצר הויכוחים" הזה עשיתי את המאמר הנ"ל ליסוד ביטולי העיקרים, אך גרעתי את הדברים הבלתי מובנים מאשמת הסופרים שהעתיקו את הכ"י וגם מאשמת המדפיס הראשון ששיבשו בשגיאות רבות. וגם הוספתי כמה טעמים לביטול העיקרים, וכפלתי הביטולים לעשרים חלקים וסדרתי אותם בסדר נכון, ואלה הם:

- (א) השילוש.
- (ב) בן אלוה.
- (ג) הלבשת הבשר.
- (ד) יחוס ישו.
- (ה) מרים אם ישו ובתוליה.
- (ו) ישו בתור משיח.
- (ז) תורה חדשה של ישו.
- (ח) חטא אדם הראשון.
- (ט) הגאולה והפדות מגיהנם.
- (י) האמונה בשדים.
- (יא) קרבנות לחם ויין.
- (יב) הטבילה.
- (יג) העברת ברית מילה.
- (יד) העברת יום השבת.
- (טו) התרת מאכלות אסורים.
- (טז) התחיה.
- (יז) מחילת העונות והודוי לפני הכומר.
- (יח) עניין האפיפיור.
- (יט) אנטי-קריסטוס.
- (כ) האמונה בישו, שהיא עיקר דתם.

עיקרי דת הנוצרים

א. השילוש

העיקר הראשון הוא השילוש, שהנוצרים מאמינים בשלש רשויות, כי האלהות היא משותפת ומשולשת בשלשה תוארים או פרצופים נבדלים שקורין בלשונם "טריס פירסונאס ריאל מינטי", ומהותם אחד לפי דעתם.

הראשון הוא האב והשני הוא הבן הנולד מהאב, והשלישי הוא רוח הקדש הנאצל מהאב והבן. או כמו שהם מבדילים בדרך משל: **יכולת, חכמה, ורצון**, ואומרים כי האב הוא היכולת, הבן הוא החכמה, והרוח הוא הרצון.

וכל אחר מהשלשה הוא אלוה ודומה לחבריו השנים בכח ויכולת.

תשובה: העיקר הזה הוא מתנגד לדת ישראל כי אלוה הוא אחד בתכלית הפשטות, ובעל יכולת יחידי בלי תכלית, וכולל כל השלמות. ובו יכולת וחכמה ורצון ומעלות אחרות נצחיות. ואין בו שום שותפות, ואי אפשר שיקבל הרכבה כלל. והוא מחויב המציאות, ר"ל שהמציאות הוא מעצמו ולא מזולתו.

הביטול והסתירה לעיקר השלוש הוא: שאם כדברי הנוצרים שהבן הנולד מהאב דומה לאביו, א"כ האב ג"כ נולד; ואם האב נולד הוא עלול ומסובב והוא מצוי ג"כ מזולתו ואינו מחויב המציאות. וכן נאמר ברוח הקדש, אם הרוח נאצל מהאב והבן ודומה להם, א"כ גם האב נאצל, וא"כ אינו מחויב המציאות.

גם אי אפשר להאמין שהאב יש בו כל השלמות, שאם כן למה היה צריך להוליד הבן שהוא אלוה כמוהו, ולמה היה צריך להאציל את רוח הקדש שהוא ג"כ אלוה כמוהו?

גם יש לשאול: באיזה זמן הוליד האב את הבן? אם נאמר בתוך הזמן א"כ לא היה נמצא בתחלת הזמן ולא היה נצחי כמו האב, ואם בתחלת הזמן א"כ אפשר ג"כ שהבן הוליד את האב?

יש מהם שרוצים לפרש הדבר ואומרים שהאב מוליד תמיד והבן נולד תמיד בלי הפסק, אשר יתחייב מזה שיהיה הזמן מחובר מזמנים ועתות, ואם כן הבן נפסד מעת לעת, ואחר שנפסד יתהווה עוד הפעם ונולד שוב א"כ בתמידות, באופן שבעת אחת הוא נמצא ובעת אחרת הוא נפסד, וא"כ אינו נצחי כמו האב; ודומה לאלה הסתירות באצילות רוח"ק שאומרים כי נאצל מהאב או משניהם האב והבן, נשאל להם אם נאצל בתוך הזמן או בעתים מתחלפות, וא"כ אינו נצחי.

עוד ראייה שאין הבן שלם במדרגת האב וכי לא מסר לו כל כחו שהרי האב היה בכחו להוליד בן והבן לא הוליד, אם מצד המניעות הוא בלתי שלם ואם לא רצה להוליד הרי הוציא כחו זה לבטלה. גם רוח"ק אינו דומה להאב שהרי הוא יכול להאציל מכחו ורוח"ק אינו יכול או לא רצה להאציל מכחו אצילות הדומה לו.

הנוצרים מביאים ראיה להשלוש במשל לגחלת מבושרת שיש בה מראה משולש, אש ולהב ופחם. אבל אין זו ראיה כלל, **כי אפשר לגחלת בלא להב** והיא גחלת מדושנת, וג"כ **להב בלא גחלת**, כגון להב במחבת של שמן, **ואפשר לפחם בלא שניהם**.

גם הוא נגד מה שאמר אריסטו במאמר י"א במה שאחר הטבע כי הרבוי באיש הוא מצד החומר, והדברים הנבדלים מן החומר אי אפשר בהם הרבוי. וכן אם שלשת הפרצופים נבדלים, כאשר יאמרו הנוצרים, יתחייב שיהיו ג"כ שלשה גופים נבדלים ואין שייך בהם איחוד גמור.

מלבד כל אלה יש סתירה מהתורה וכתבי הנביאים שהנוצרים מאמינים בהם, והתורה מחייבת האחדות המוחלטת ומרחקת הרבוי מהשי"ת, כדכתיב: ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו, ד), כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד (שם ד, ל), ונאמר: אנכי אנכי ה' ואין מבלעדי מושיע (ישעיה מג, יא), אני ה' ואין עוד, זולתי אין אלהים וגו' כי אפס בלעדי, אני ה' ואין עוד (שם מה, ה-ו), ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי (הושע יג, ד), וזולת אלה הרבה פסוקים בתנ"ך המחייבים אחדות הבורא בלי שום צרוף.

ובהיות שהמינים הקדמונים בראותם השפעת דברים הפכיים, ר"ל פעולות טובות ורעות, האמינו שיש שני אלהות, אחד פועל טוב ואחד פועל רע, כי חשבו שאי אפשר שתהיינה הטובות והרעות מושפעות מסבה אחת ופועל אחד. וכדי לבטל האמונה הכוזבת הזאת נאמר בתורה, ראו עתה כי אני הוא ואין אלהים עמדי, אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא (דברים לב, לט), וכן אומר, יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע, אני ה' עושה כל אלה (ישעיה מה, ז), שבורא אחד יחידי פועל כלם. ובפרט נוכל לבטל עיקר השלוש מדברי האונגליון בעצמו, המוכיחים כי אין כחות האב והבן ורוח"ק

שוים ואינם שותפים שלמים ודומים זה לזה. ונביא קצת ראיות מאונגליון שלהם: כל חטא וגדופה יכופרו לאדם אפס המגדף את הרוח לא יכופר לו. ומי אשר ידבר דבר בבן האדם יכופר לו ומי אשר ידבר בריה"ק לא יכופר לו לא בעולם הזה ולא בעולם הבא (מתיא יב, לא-לב).

ומדוע שונה ריה"ק מהאב והבן שיש סליחה להחוטא לאלהים ואין סליחה לחוטא לרוה"ק? איש אחד שאל את ישו: הטוב! מה אעשה לרשת חיי עולם? ויאמר אליו, למה זה תקראני הטוב, ואין טוב כ"א אחד הוא האלהים (שם יט טז-יז), הרי כי הבן אינו טוב כמו האב. ועל מועד היום הזה והשעה ההיא (ביאת המשיח) אין איש יודע ולא מלאך בשמים ולא הבן בלתי האב לבדו (שם כד, לו), הרי שיפה כח האב מכח הבן. בעת ההיא עלץ לב ישו ברוה"ק ויאמר אודך אבי אדון השמים והארץ כי הסתרת את כל אלה מחכמים ונבונים וגלית אותם לעוללים, אךן אבי כן רצית אתה (לוקס י, כא), הרי כי רצון האב שליט ויפה כחו מכח הבן, ורוה"ק שורה על ילדים קטנים כמו על בן אלוה. ישו אמר: לא תורתו שלי אני מורה כ"א תורת שולחי (יוחנן ז, טז), הרי שאינו שוה השליח להמשלח, וישו אין לו תורה חדשה בפני עצמו. ובכלל אי אפשר לקרוא הספורים הקלים באונגליון בשם תורה. כי לא הושפע ריה"ק בטרם לוקח ישו אחר כבוד (שם ז, לט), ואם כן לא היה ריה"ק בעולם קודם שנהרג ישו, והיה עד אז השלוש חסר ונגרע אלוה אחד מהשלשה.

ואני אחלה פני האב ויתן לכם מליץ אחר אשר ישכון אתכם עדי עד הלא הוא רוח האמת אשר העולם לא יכול לקבלו באשר לא יראנו ולא ידענו, ואתם ידעתם אותו כי הוא שוכן אתכם, ואף היה יהיה בתוככם (שם יד, יז), ולמה היה צריך לבקש את אביו אם הוא יוכל לעשות כן בעצמו בתור אלוה כמו אביו? הולך אני אל האב כי האב גדול ממני (שם יד, כח), הרי הודה בפה מלא כי **האב גדול ממנו** ואינם שוים בכח וגדולה. ואני לא אוכל עוד להרבות אמרים אתכם מפני שר העולם אשר יבוא והוא אין לו חלק בי כל מאומה (שם יד, ל). מי הוא שר העולם? אם הוא ריה"ק א"כ יש חילוק בין ריה"ק שהוא בפני עצמו ובין אלהים ובנו שהם בפני עצמם? ואם הוא אלוה אחר הרי הם ארבעה אלהיות תחת שלשה. ראש כל איש הוא המשיח, וראש האשה הוא האיש, וראש המשיח הוא האלהים (פאול אל הקורנתים א' יא, ג), לפי זה העיקר הוא האלהים וישו טפל לו ואין ערך שניהם שוה. אל אחד ואבי כל, אשר הוא על כל, ועם כל, ובתוך כל (אגרת פאול אל האפסיים ד, ו), זהו אמונת ישראל כי הוא אבי כל ולא אב לאלוה אחר.

לדעת חכמי ישראל ריה"ק הוא רוח נבואה הבאה ונאצלת משכינת ה' ושורה על הנביאים ועל גדולי התורה וחכמים מצויינים, ואינו אלוה מיוחד.

ב. בן אלוה

עיקר גדול אצלם כי ישו הוא בן אלוה. אמנם "בן אלהים" הוא לשון שגור בתנ"ך ונאמר על בן אדם או מלאך, והוא לשון חיבה או כח, כמו: ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה (בראשית ו, ב), ר"ל שהם אנשי זרוע או מלאכים, וישראל נקראו: בני בכורי ישראל (שמות ד, כב), ונאמר: בנים אתם לה' אלהיכם (דברים יד, א).

נמצינו חנוך ואליהו שעלו, למרום בחייהם, ואליהו ואלישע ויחזקאל החיו כמה מתים. אותות ומופתים נעשו על ידי משה ואהרן והנביאים ובכל זאת **לא היו אלהים**. ישו הנוצרי היה כבן שלשים שנה בהחלו את עבודתו (לוקס ג, כג), ומדוע לא נתגלה מקודם לפדות את העולם ושמש רק שלש שנים? ושם (א, ל-לב) נאמר שבא מלאך לבשר את מרים כי תלד בן ויתנו כבוד כסא דוד אביו. מי הוא זקן יותר, דוד או ישו שקראו אביו? הלא ישו היה זקן כמו הבורא לדבריהם? וכאשר נולד נאמר כי מלאך ה' נראה אל יוסף בחלום לאמר, קום קח את הילד ואת אמו וברח לך מצרימה ושם שם עד אשר אומר אליך, כי הורדוס מבקש את נפש הילד לקחתה (מתיא ב, יג). וכל כך למה, אם אלהים הוא למה היה ירא מן המלך? והלא אנו רואים ממלאכי אלהים שמשרתיו שלא היו יראים מבשר ודם ועשו שליחותם של מקום בגלוי ולא היה כח באדם ליגע בהם להזיק אותם כלום, כמי שכתוב בלוט, ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים (בראשית יט, יא), ואלישע התפלל: הך נא את הגוי הזה בסנורים, ויכם בסנורים כדבר אלישע (מ"ב ו, יח). וכתוב: וישלח המלך את ידו לאמר תפשוהו ותיבש ידו ולא יכול להשיבה אליו (מ"ב יג, ד) וכו'.

(נצחון ישן נושן). כתוב בלוקס (ב, מא-מח): כשהיה ישו בן י"ב הלך לירושלם עם אבותיו לחוג הפסח, ויותר הוא לבדו בירושלם, ויבקשוהו וימצאוהו בין התלמידים, ותאמר לו אמו למה עשית זאת? אביך ואני עצבים וכואבים ומבקשים אותך. מי היה אותו האב שאמרה לו אמו? אם על יוסף נתכוונה, למה נקרא ישו אלוה? ואם אמרה על שבשמים, האם הוא צריך לבקשם והלא הכל גלוי וידוע לפניו? ומזה נראה כי גם אמו לא ידעה שהוא נולד מרוח הקדש בלי אב.

ונאמר בישו כי השטן נסה אותו, והרוח הובילו המדברה כדי שינסהו שם השטן (מתיא ד, א) כנראה נכשל השטן בפשיעה או בשגגה או מפני שהיה טיפש גדול להתגרר עם בן אלהים, ולא היה צורך כלל לבן אלהים להשתדל בכל כחו וגבורתו כדי להנצל ממנו.

גם תמיה הוא כי במקום אחר נאמר: אל יאמר הנכשל במסה "האלהים נסה אותי" כי כמו שאינך מנסה את האלהים ברע, כך גם הוא לא ינסה איש לעשות רע, רק כל איש תאות נפשו תנסהו והוא ימשך וילכד בה (אגרת יעקב א, יג-יד). בעלותו על ההר לקח אתו את פטרוס ואת יוחנן ואת יעקב, ובהתפללו נשתנה מראת פניו (חקוי על משה רבנו שקרן עור פניו), והנה שני אנשים דברו אתו, משה ואלהיה וכו' ויהי בעלותם מעליו ויאמר פטרוס אל ישו, אדוני טוב לנו לשבת פה, נעשה נא שלש סכות אחת לך ואחת למשה ואחת לאלהיה וכו' (לוקס ט, כח-לד).

הקושיא היא מאין ידע שהם משה ואלהיה, ולמה לא פרסמו הדבר הגדול הזה, ולמה רצה פטרוס לעשות שלש סכות אחר שנעלמו משה ואלהיה? על כל פנים נראה ששלשתם שוים, ומה יתרון לבן אלהים, אם הוא דומה למשה ואלהיה שהיו אנשים ילודי אשה ולא בני אלהים. ואם הם ג"כ אלהיות הרי יש כאן חמשה אלהיות.

ישו אמר, אם אני לבדי מעיד עלי לא נאמנה עדותי, אך יש עד אחר לי וידעתי כי עדותו אשר הוא מעיד עלי נאמנה. אתם שלחתם את יוחנן והוא מעיד עדות אמת (יוחנן ה, לב-לג).

ועל זה נאמר עלובה היא העיסה שהנחתום מעיד עליה, ואם עדותו של בן אלהים בלתי נאמנה איך נאמין, את יוחנן אשר אמר על עצמו כי אינו משיח ואינו אליהו ואינו נביא (שם א, כ-כא), ומנין הוא יודע כי ישו הוא בן אלהים להעיד עליו? ויען ישו, אם אני אתן כבוד לנפשי כבודי כאין, אך אבי הוא מכבדני (שם ח, נד), **א"כ אינו אלוה כי צריך שאביו יכבדו ולא יכול לכבד את עצמו**. ומאין ידעו האנשים כי אביו יכבדו? ויענו אותו היהודים לאמר, על מעשה טוב לא נסקלך כ"א על גדות השם, באשר כי אדם אתה והנך אומר לנפשך אלהים אתה, ויען אותם ישו הלא כתוב בתורתכם אני אמרתי אלהים אתה וכו' (שם י, לג-לד). הפסוק הזה אינו בתורה רק בכתובים (תהלים סב, י) ושם נאמר: אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם, אכן כאדם תמותון וגו'. ונבא על עצמו כי **ימות כמו אדם פשוט** ואינו בן אלהים.

ישו אמר על עצמו כי בן האדם (לא בן אלהים) יסגר ביד ראש הכהנים והסופרים והם ירשיעו אותו למות ויסגרוהו הגוים (הרומיים) להתעלל בו ליסרו בשוטים ולצלוב אותו (מתיא כ, יז-יט; מרקוס י, לד). ישו היה מתפלל: ויאמר, אבי אתה כל יכול! העבר הכוס הזה ממני, אבל לא כרצוני, אלא כרצונך (מתיא כד, מב).

א"כ לא היה הרצון בידו כ"א באביו, ונמצא שכח הבן חלש נגד האב. ומדוע לא הציל את נפשו? ואם תאמר כנגד הבשר דיבר שהיה לבוש אדם? איך היה יכול לצום ארבעים יום ולא היה הבשר מרגיש? ומדוע היה מפחד מאד מפני המות ונפשו עצבה, ואנו רואים בחנניה מישאל ועזריה שהיו בני אדם ונשלכו לתוך כבשן האש ומי"מ לא נפחדו ולא נעצבו כלל ולא היה גופם מפחד מהמות.

אם בן אלהים הוא מדוע לא ידע להזהר מיהודה תלמידו שהסגיר אותו ביד אויביו. גם קשה איך התחבר ליהודה הרשע שהיה גנב, כי גנב כסף הקדשים (יוחנן יב, ו)? ואם כמו שאומרים כי ישו ידע שיסגירו, מדוע לא הזכיר שמו לתלמידיו שירחיקוהו. ואם למען יקום הכתוב: אוכל לחמי הגדיל עלי עקב (שם יג, יח) אף כי אין שייכות לפסוק הזה שנאמר בתהלים (מא, י), מדוע לא השתדל ישו לקיים פסוקים אחרים המזהירים על חלול שבת וכבוד אב ואם? ישו אומר לשליחיו (בחזיון אחרי מותו): התאזרו עוז כנוח עליכם רוח הקדש והייתם עדי בירושלם ובכל יהודה ובשמרון עד קצה הארץ (מפעלות השליחים א, ח), ובזה עשה פרפוגנדא עצומה, אבל כאשר שאלוהו: התשוב בעת הזאת את הממלכה לישראל? אמר אליהם: לא לכם לדעת את העתים ואת המועדים אשר יעד האב בממשלתו (שם פסוק ז), **ואם יש להם רוח"ק הלא ידעו עתידות מעצמם?**

פאול בהיותו בתוניס אמר: חלילה לנו מחשוב כי דומה האלהים לזהב וכסף או לאבן או לתבנית מעשה אדם חרש וחושב (מפעלות השליחים ז, כט), **ומדוע יעשו את ישו בתבנית פסל מכסף וזהב ואבן ועץ?** הלא גם בעשרת הדברות אשר יאמינו בהם הנוצרים נאמר: לא תעשה לך פסל וכל תמונה (שמות כ, ד)?

ישו בתור "בן אדם"

ישו קורא את עצמו "בן אדם" בכל ספרי האונגליון: במתיא שלשים פעם, בלוקס עשרים ושבע פעמים, במרקוס ארבע עשרה פעמים, ביוחנן אחת עשרה פעמים, ורק פעם אחת במפעלות השליחים (ז, נו).

ולמאמיני ישו הדבר הזה הוא תמיה גדולה, מדוע לא יקרא את עצמו בן אלוה?

אמנם בלשון כתיב הקדש בן אדם ר"ל בנו של אדם הראשון או בן בנו וכל הדורות שבאו אחריו נקראו על שמו, והוא שם יותר נכבד מבן אנוש שהוא בנו של שת ונכד אדם הראשון, ולכן נאמר: מה אדם (כמו בן אדם) ותדעהו בן אנוש ותחשבהו (תהלים קמד, ג), ונאמר: מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן (ישעיה נא, יב), והוא כמו זה אף זה, או זה ואין צריך לומר זה. ואיש המעלה נקרא בן אדם והם בני ישראל, כמו: ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם (יחזקאל לד, לא) וכדרשת חז"ל: אתם קרוים אדם ואין הגוים קרוים אדם. ולעתיד נאמר: עוד זאת אדרש לבית ישראל לעשות להם - ארבה אותם כצאן אדם (שם לו, לז). ונאמר: תחי ידך על איש ימינך על בן אדם אמצת לך (תהלים פ, יח). ובפרט הנביא נקרא בן אדם, ויחזקאל נקרא בן אדם מאה פעמים חסר אחת, ולדניאל נאמר, הבן בן אדם (דניאל ח, יז).

ונראה לי כי אפשר לשער מדוע נקרא ישעיה בן אמוץ על שם אביו ויחזקאל בן בוזי לא נקרא על שם אביו כי "בוזי" הוא לשון בוז וגנאי הוא להקרא בשם הזה. ושם אבי דניאל לא נודע לנו אולי גם שמו היה לשון בוז ולכן לא נתגלה שמו ונקרא "בן אדם" כמו יחזקאל. ובימי התנאים נעשה השם "בן" לשם תואר ונקראים בן עזאי, בן זומא, בן בג בג, בן הא הא, ומפני טעם כמזכיר לא נקראו על שם אביהם או מפני שהיו בני גרים.

ומכל זה מוכח כי ישו חשב את עצמו לנביא דומה לנביא יחזקאל או לחכם כמו דניאל. וגם בתואר בן אלוה לא השתבש לחשוב כי הוא בן אלוה ממש ורק התלמידים שבאו אחריו השתבשו בתואר הזה. למביני כתיב הקדש ידוע תואר השם החביב "בן", כמו בניס אתם לה' אלהיכם, ודוד המלך יתפאר: כי ה' אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך (תהלים ב, ז), ואיש המופת חנינא בן דוסא נקרא "חנינא בני" (ברכות יז).

ג. הלבשת הבשר

העיקר השלישי של הנוצרים הוא הלבשת ישו בבשר, ואומרים שהבן קבל בשר בבטן הבתולה מרים בתבנית איש, וכולל בו אנושות ואלהות, ובכל זאת הבשר בלתי מתחלק ולא נפרד מהאלהות, והאחדות הזאת יותר גדולה מדבקות הנפש באדם, באופן כי אף אחר שנצלב ישו ומת הייתה אלהותו דבוקה ומתאחדת בבשרו ונפשו.

סברת הנוצרים בזה העיקר הוא, כי מפני חטא אדם הראשון הוסר ממנו חסד ה' ורחמנותו, ולזה חייבה החכמה שהבן שהוא ג"כ אלוה קבל הבשר בבטן הבתולה ונתאחד עם האנושות לסבול המות והיסורין כדי שיגאול בני אדם מחטא הקדמוני.

נמצא שעיקר הזה תלוי בעיקר של החטא הקדמון אשר יתבאר ביטולו להלן, ואם נפל עוזר יפול עזור. אבל גם לפי דעתם לא יתכן שלא ישתנה ויתחלף האלהות ע"י המזיגה וההרכבה בבשר, כי הדברים מתחלפים כשיתאחדו שני יסודות שונים, ועל כרחם מודים שחלפו עליו זמנים שונים ועברו עליו מקרה ופגע בירדו לארץ והתלבש בבשר והגיע לשערי מות. ושונים כאלה לא יתכנו בבוא עולם, כי נותנים חסרון באלילות ע"י שעושים ממנו בשר ודם.

ועוד שלפי דבריהם, עד שירד מן השמים לארץ להתלבש בבשר היה חסר בשר גידים ועצמות. ואם כן יש הבדל בין אותו זמן הראשון שעמד בלי צורת בשר ובין אותו זמן שנתלבש בבשר. וכבר העידו הפילוסופים שכל מופרש מוגבל וכל מוגבל יש לו סוף, וכל שיש לו סוף הוא מחובר וכל מחובר הוא מחודש, וכל מחודש צריך מחדש אחר זולתו.

ועוד שלפי זה יש הפרש ופירוד בין האב ורוה"ק ובין הבן, שהאב ורוה"ק לא התלבשו בבשר והבן הוכרח להתלבש בבשר.

וכל זה הוא נגד המושכל האמתי שאין שייך שום גופניות והגשמה גסה כזו באלהות, אלא הכל הוא רוחני ואין בו שני ותמורה מזמן היותר קדמון עד הזמן היותר מאוחר בלי תכלית וגבול.

ובפרט קשה לשער ולציייר בשכל ברור שהבורא הרוחני אשר ברא כל היצור שיהיה נזקק לאשה ויוליד אלוה אחר מבתולה אשר תבוא במשבר בניס, ואלוה זה יקבל דין צליבה במיתה משונה בידי אדם.

עוד יש להקשות, למה נולד דוקא מבתולה יהודית ובארץ ישראל? מדוע לא נולד מבתולה גוית בארץ יוון, איטליא, צרפת או ספרד? איזה יחס וקורבה יש בין בן אלהים והיהודים? לפי דבריהם כי ישו שולח להיות משיח וגואל לכל העולם, וסוף סוף לא קבלוהו היהודים ובקש לו מאמינים בין הגוים, א"כ למה לא נתגלה בתחלה אצלם והם הרבים, אם הוא משיח עולמי?

ד. יחוס ישו

הנוצרים מיחסים את ישו למלכות בית דוד, בידעם כי הנביאים יעדו את המשיח לזרעו של דוד המלך. לכן בהתחלת גליון מתיא הוא מיחס את יוסף בעלה של מרים לשלמה בן דוד, ומסיים היחוס באמרו אליהוד הוליד את אליעזר, ואליעזר הוליד את מתן, ומתן הוליד את יעקב, ויעקב הוליד את יוסף בעל מרים אשר נולד ממנה ישו הנקרא משיח.

כלל כל הדורות מאברהם עד דוד י"ד דורות, ומדוד עד גלות בבל י"ד דורות, ומגלות בבל עד המשיח י"ד דורות. ובאמרו יורם הוליד את עוזיהו **חיסר ביניהם שלשה דורות**, אחזיה יואש ואמציה (עיין דהיי"א ג, ודהיי"ב כב). ובכונה עשה זאת, כדי להשות מספר י"ד שלש פעמים.

אבל בלוקס (סוף פרק ג) מצינו יחוס ישו ומיחס את יוסף בעל מרים באופן אחר, ואומר כי ישו בן יוסף בן עלי בן מתת בן לוי בן מלכי וכו'. ונמצא לפי מתיא מאברהם עד ישו מ"ב דורות, ולפי לוקס נ"ו דורות.

ושני היחוסים הללו אומרים כי יוסף היה בעל מרים, אך לפי דבריהם עדיין לא נשאת מרים רק הייתה מאורשה, ולמה נקרא יוסף בעל מרים?

ועוד מה יועיל יחוס יוסף למלכות בית דוד אם ישו לא היה בן יוסף רק בן אלהים? אמנם מצינו כי כאשר הורה ישו לבני ארצו בבית הכנסת תמהו עליו ואמרו: מאין לזה החכמה והנפלאות? האין זה בן החרש (הנגר), הכי לא נקראת אמו מרים ואחיו יעקב ויוסף שמעון ויהודה, ואחיותיו הלא הנה כלן אתנו, ומאין לו כל אלה? (מתיא יג, נד-נו).

וכאשר מצא פיליפוס את נתנאל אמר: לא מצאנו זה שכתב עליו בתורת משה והנביאים - את ישו בן יוסף מנצרת. ויאמר אליו נתנאל, הכי מנצרת יבוא טוב? ויאמר אליו פיליפוס, בא וראה. וירא ישו את נתנאל בא לקראתו וכו' (יוחנן א, מה-מו).

הרי שנאמר בפירוש כי יוסף היה אבי ישו. ואיך יאמרו הנוצרים שלא היה לו אב, וסותרים את עצמם ביחסם את יוסף לבית דוד.

והנה אחדים ממפרשיהם רוצים לתרץ הקושיא הזאת ואומרים כי הבעל ואשתו הם במדרגה אחת, כי האשה והבעל היו תמיד משבט אחר.

אך תשובתם בצדו, כי במשך הבית השני היו כל השבטים מעורבים זה בזה ולא נודע מקורם מאיזה שבט היו ורובם היו משבט יהודה ובנימין, אך לא הקפידו לקחת אשה משבט אחר.

ועוד שאם רצה בעל היוחסין לייחס את ישו למרים היה לו לכתוב ישו בן מרים בת עלי בן מתת וכו', ואז היה מודיע העניין בברור ולא היה פתחון פה למקשים לשאול.

ה. מרים אם ישו ובתוליה

העיקר החמישי הוא, כי מרים אם ישו הייתה בתולה מקודם ונשארה בבתוליה אחר לידת ישו שהיה הריון "בלא מום ובלא צבע", שהבתולים לא נקדו ולא נפסדו בשום זמן.

ואף כי קמו קצת מחכמיהם לערער על העיקר הזה, והפרוטסטנטים ימאנו להאמין בזה, בכ"ז הקתוליקים עודם מחזיקים בדעה זו, והאפיפיור פיוס התשיעי בהבולא מיום 8 דיצמבר 1854 קיים וקיבל את העיקר הזה עוד הפעם.

סתירת העיקר הזה גלויה ומבוארת מעצמה: כי בפירוש נאמר באונגליון שהיה לישו אחים ואחיות (מתיא יג, נד-נה). ולא יוכלו לומר כי הוא קורא לתלמידיו אחים ואחיות, כי מכוונים הם בשמות פרטים, ובכפר נחום נאמר כי הוא ואחיו ותלמידיו ירדו שם, משמע כי אחיו אינם תלמידים. ואם כן אבדה מרים בתוליה עכ"פ בלידת שאר בניה ובנותיה.

ואם נאמר כי לא אבדה בתוליה בלידת ישו א"כ אין זה לידה ולא הייתה טמאה בלידתה ולא היתה צריכה טהרה והקרבנות קרבן כשאר יולדות כמו שנאמר באונגליון: וכאשר מלאו לה ימי טהרה על פי תורת משה העלה אותו לירושלם להעמידו לפני הכהן וכו' ולהקריב קרבן כמצות תורת משה שתי

תורים או שני בני יונה (לוקס ב, כב) שבאים על טומאת לידה. ואותו היום שבאתה למקדש והביאה קרבנה הם קורין **מאירה מיתו**, וכנגד אותם ארבעים יום ששהתה בנדת טומאתה מניתל (יום הלידה) עד מאירה מיתו - כנגדם הם מתענים ארבעים יום, כמו שכתוב: אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים ושלשים יום ושלשת ימים תשב על דמי טהרה (ויקרא יב, ד) הרי ארבעים יום. (נצחון ישן נושן, ואגנזייל, צד 7).

הנוצרים מביאים משל לזכוית לבנה, אם תשים אותה נגד ניצוץ השמש תראה זריחת השמש שחודרת מעבר לעבר והזכוית שלם וקיים בלי נקב כלל. וכמו כן לא היה ניכר העברת ישו בבטן העלמה.

אמנם אור השמש העובר בזכוית **אינה העברה של השמש ממש** אלא קרני השמש או נצוציו נראין בזכוית, ואין להשוות לזה **העברת גוף הילד שהיא העברה ממשית**.

ויש מחכמיהם אומרים שהרוח נכנס לה דרך המוח, אם כן היה ראוי שיחזור בעת הלידה ג"כ דרך המוח, ולמרים היו צירים וחבלי לידה כשאר יולדות ותקש בלדתה עד שהביא לה יוסף את שולמית ותיילד אותה באבוס בהמות ותקשור הילד בסמרמוטים ותניחהו באבוס בבית לחם. והם בעצמם אינם מספרים בעניין הלידה שום מופת ולא קדושה למרים כלל.

והקתוליקים שמאמינים בקדושת האם כמו בקדושת הבן קשה להבין מדוע מתה מרים ככל הנשים, והיה לו לישו להחיות אותה או למנוע מלאך המות מלשלוט בה כמו חנוך ואליהו שלא טעמו טעם מיתה ועלו לשמים בחייהם.

ועוד קשה, כי ישו בעצמו לא חשב את אמו לקדושה, ובבואה אליו אמו עם אחיו ולא יכלו לגשת אצלו מפני רוב העם ויוגד לישו לאמר אמך ואחיך עומדים בחוץ ומבקשים לראותך, ויען ויאמר בהראותו לההמון: אלה הם אמי ואחי השומעים את דבר אלהים והמקיימים אותו (לוקס ח, ט), משמע שאמו ואחיו לא שמעו דבר ה' והיו רשעים.

הקתוליקים מקדישים את שם "מרים הברוכה" ובונים לכבודה בתי תפלה רמים ונשאים, ויש להם מקומות ידועים שאומרים כי מרים תופיע שמה ותעשה נפלאות.

ואף באמריקא במדינת מקסיקו יתפארו כי מרים נראית בעיר גוואדאלופי ביום 12 דיצמבר בשנת 1531 להודי אחד, ועד היום יותר ממאת אלף אנשים יעלו שם לרגל בכל שנה ביום ההוא.

הכומר הגדול מאק-קייב בדרשתו בהקתידראל ס"ט-פטריק, בנויארק בשנת 1927, דרש כי תורת הקתולקים נצטיינת בדבר יחוסם לישו את אמו מרים, וכי ראוי ללמוד מישו את הכבוד שהנחיל לאמו ואהבתו הגדולה אליה, וכי עלינו לזכור כי, המופת הראשון שהראה בקנה בגליל בעת החתונה בא על ידי אמו.

המופת היה, כי אחרי אשר תם היין אמרה אם ישו אליו: הנה אין להם יין, ויאמר אליה ישו "ימה לי ולך אשה, עוד לא באה עתי". אך לאחרונה נתרצה להפוך שש כדי אבן של מים ליין (יוחנן ב).

ונראה מזה כי לא כבד את אמו כלל וקרא לה אשה ולא אמי, ואמר מה לי ולך אשה, בדרך נזיפה, כלומר שאין לך להתערב בדבר, ולא הניחה לכנוס למקום שדרש וכמעט גרש אותה מעל פניו, כי התלמידים והמאמינים בו היו חשובים לו יותר מאמו (לוקס ח).

וא"כ אפוא מצא הכומר כי ישו נהג עם מרים אמו כראוי לבן לכבד את אמו, ואיך נוכל ללמוד ממנו כבוד אב ואם שהוא אחד מעשרת הדברות? תמה אני, איך לא יבוש הכומר לדרוש דרשה כזו בפומבי, ובפרט כי המופת להפוך מים ליין אינו דבר נכבד באמריקא במקום שדורשים נזירות מכל דבר המשכר.

המקור לדעה הזאת היא אמונת הגוים הקדמונים: האשורים עשו את הבתולה עשתרת לאלוה, והמצרים האמינו כי האל הארוס נולד מהבתולה איזיס. ההודים היו להם אלים שלשה בראהמא הוא האב, שיבא הוא רוה"ק, וישנו היא הבן הנולד מהבתולה דיבאנונה. אגדות העמים העתיקות מספרות מעשיות על דבר בנות חוה שילדו בנים לאלים, או שהאלים עצמם התלבשו בשר בבטן היפיפיות ויצאו כדי להציל את בני האדם ולגאלם מן החטא. גם היוונים והרומים בטרם קבלם דת הנוצרית האמינו שהאל יופיטר עיבר נשים רבות וילדו לו בנים. בת המלך אקריזיוס ושמה דנואה ילדה ליופיטר בן ושמו פרזיאוס שהיו לו שתי תכונות, אלהות ואנושות. ויש אגדה כי הרקילוס הגבור נולד מיופיטר ומהמלכה אלקמינה, ואגדה כי רומולוס שיסד העיר רומא נולד מבתולה ריאה סילויה שנתעברה מהאל מרס (הריב הנצחי צד 87-88).

באגדות חז"ל שנודעו בזמן הגאונים נזכר כי ארמילוס שהוא כמו בכור שטן או אנטיקריסטוס באגדות הנוצרים נולד ברומא מבתולה שהייתה פסל אבן שיש. ונאמר בנבואת ה' לזרובבל בן

שאלתיאל: ויביאני אל בית הלצות (ברומא) ויראני שם אבן שיש ולה כפני בתולה אשר לא ידעה איש, ואמר אלי מה אתה רואה, ואומר אני רואה אבן אחת בדמות אשה יפיפה, ויען המדבר אלי ויאמר, האבן הזאת היא אשת הבליעל, ובשעה שידעה אותה הבליעל הרה ותלד את ארמילוס, והוא יהיה ראש לכל עבודה זרה וכו' (ספר זרובבל, נדפס באוצר מדרשים ח"א 160).

ובאגדה אחרת: ירד השטן לצורת האבן ויתחבר עמה ותעבר ותלד את ארמילוס, והוא ימלך ארבעים יום ואח"כ יבוא משיח בן יוסף לירושלם ויהרג ע"י חיל גוג ומגוג. (מדרש עשרה מלכים, באוצר מדרשים ח"ב 466).

ו. ישו בתור משיח

האמונה בביאת המשיח לגאול את ישראל, אשר עליו התנבאו הנביאים, היא משותפת בין היהודים והנוצרים, אלא שהנוצרים אומרים שהמשיח כבר בא וקורין לישו "משיח" קרישטוס, והיהודים כופרים בו ואומרים שהמשיח האמתי עדיין לא בא ומחכים לו בכל יום שיבא באחרית הימים. והמשיח הזה הוא רק גואל מעבדות לחרות ולהביא את בני ישראל מארצות גלותם לארץ ישראל ואינו נותן דת חדשה או תורה חדשה, כי תורת משה היא אמתית ואינה מוחלפת בשום פנים באיזה זמן שיהיה.

אך לפי אמונת הנוצרים לא בא המשיח לגאול את ישראל מעבדות עמים אחרים, רק לגאול נפשות בני האדם מעון וחטא אדם הראשון, שהיו לפי דעתם כל האנשים והנשים מלוכלכים ומזוהמים עד בוא ישו שהוא המשיח וגואל האנושיות. וישו קרא את עצמו בן האדם או בר-נש שהיא רמז למה שאמר דניאל: וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתא הוא ועד עתיק יומיא מטה (דניאל ז, ג). ואם כדבריהם היה ראוי שאחר בואו יהיו כלם טהורים ונקיים בלי חטא ועון ורוה"ק יהיה שורה על כלם. ובאמת אנחנו רואים ההיפך, כי בטרם בואו בעת שהיו מרוחקים מחסד ורחן אלהים לפי דעתם היו לנו נביאים וכהנים גדולים עם האורים והתומים, ואחרי בואו סרה הנבואה וכל הדברים הקדושים וגם בית המקדש נחרב.

ואם יאמרו שהנבואה וכל הקדושות היו צריכים בזמן ההוא כדי להנהיג העם לאמונה האמתית שהיא אמונת ישו, ומאז בואו אין צורך בהם, ובנוגע ליהודים לא היה חושש להם ישו כיון שלא שמעו לו ולא קבלו תורתו. אבל כל איש יודה שיש הכרחיות גדולה לדברים אלה גם להנהגת עמי הנוצרים בימינו אלה כדי לישרם בדרך הישרה, נוסף על הצורך לביאת גואל אחר לקיים ביניהם אמונת ישו בהסכמה אחת, כי יש בהם כתות שונות ואמונות מתחלפות יותר מאשר היו בין בני ישראל קודם בואו. וכבר קרה כי שני אפיפיורים היו מושלים בנוצרים וכל אחד מהם והנמשכים אחריו חשבו לזולתו מנודה וענוש לשמים.

ועוד שמגונה מאד לומר שהמשיח שהיה נצרך בשביל ישראל לפי דברי הנביאים לא קבלו אותו ולא אבו לשמוע בקולו, אף כי ישו חשב אותם לצאן מרעיתו, ורק הגויים שחשב במדרגת "כלבים" כמ"ש באונגליון הם קבלו אותו למשיח.

ובאמת לא האמינו לישו כי הוא המשיח, לא גשמי ולא רוחני, ולאשה שמרונית שאמרה ידעתי כי יבוא משיח הנקרא קרישטוס וכאשר יבוא יגיד לנו את כל, אמר אליה ישו, אני הוא המדבר אליך (יוחנן ד, כה-כו), וכוונתו הייתה למשיח רוחני. וישו התאוון כי אין כבוד לנביא בארץ מולדתו (שם ד, מד). ונמצאו רבים שכפרו במשיחותו של ישו, ויש שהאמינו במשיחים אחרים, ולכן הוצרכו השליחים להזהיר את העם עליהם, ופאול היה ירא פן יסירו את לבם ואת תומתם מאחרי ישו המשיח, אולי האיש הבא אליכם יגיד לכם ישו אחר אשר לא הגדנו, או כי יקחו רוח אחרת אשר לא לקחתם או בשורה אחרת אשר לא קבלתם (אל הקורנתים ב, יא, ד). ואמר: תמהון אחזני כי כה מהרה סרתם מאחרי הקורא אתכם בחסד משיחנו ותלכו אחרי בשורה אחרת וכו'. אכן אם גם אנחנו או מלאך מן השמים ישמיעכם בשורה אחרת אשר לא השמענוה יחרם (אל הגלטיים א, ז-ח). ופאול מספר כי רבי גמליאל אמר: כי לפני הימים ההם קם תודוס אשר התנשא לאמר אני הוא הגבר (משיח) וכארבע מאות איש התלקטו אליו עד כי נהרג וכל הנלויים עליו נתוצו והיה כלא היה. ואחריו קם יהודה הגלילי בימי המפקד, אשר הדיח עם רב אחריו, וגם הוא נפל וכל הנלויים עליו נפזרו (מפעלות השליחים ה, לו-לח).

גם לא יתכן שיהיה ישו משיח, כי יעודי הנביאים לא נתקיימו בו, ואין בו גם אחד מעשרים תנאי המשיח שצריכים להיות במשיח אמתי כפי היעודים האלה, ואלה הם התנאים:

(א) צריך שיהיה איש מזרע בית דוד, אדם ולא אלוה, כי הנביא אומר: והקימותי עליהם רועה אחד ורעה אתהן וגוי ועבדי דוד נשיא בתוכם וגוי (יחזקאל לד, כג-כד), וקרא אותו עבדי ולא אדון.

הנוצרים אומרים שישו והבורא שוים בכח ובגדולה, וכאן מוכח שהשי"ת יהיה האל והמשיח יהיה רק רועה ר"ל מלך ישראל. ועוד נאמר: ועבדו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם אשר אקים להם (ירמיה ל, ט). גם הוא נגד השכל שיהיה המשיח אלוה בעצמו ושיהיה נברא באופן מוזר בבטן בתולה כדי שירננו הבריות אחריה ויחשדוה, והיהודים לא יאמינו במשיחותנו. ולשון "משיח" משיחה בשמן ע"י אחרים והיא הוראת חנוך והתנשאות למלך שלא היה מקודם, והמשיחה ע"י נביא או ע"י פקודת השם. והם אומרים כי משיחם הוא אלוה מראש ומקדם והוא עשה את עצמו.

ב) בני ישראל צריכים להיות בגלות זמן רב אח"כ יגאלו, כמו שנאמר: כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין זבח ואין מצבה ואין אפוד ותרפים, אחר ישונו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם וגוי (הושע ג, ה). וידוע שבזמן ישו עדיין היו ישראל על אדמתם ובית המקדש קיים והקריבו קרבנות, וכל הדברים הנזכרים לא נעדרו אז.

ג) קודם שיבא המשיח תהיה מלחמת גוג ומגוג ויבא בעם רב כחול הים מירכתי צפון להלחם עם ישראל, ותהיה מלחמה גדולה על הרי ישראל אשר לא נהייתה כמוה בעולם ושם תהיה מפלתם, ויושבי א"י יבערו אש בנשק ומגן וצנה שבע שנים (יחזקאל לח ולט, וזכריה יד).

ד) ביאת אליהו הנביא בזמן המשיח, כדכתיב: הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגוי (מלאכי סוף). ה) קבוץ גלויות וחזרת עשרת השבטים בזמן המשיח, כמו שנאמר: ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה וגוי והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה והיטיבך והרבך מאבותיך (דברים ל, ג-ה). ונאמר ליחזקאל: ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חבריו וגוי הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חבריו וגוי הנה אני לוקח את בני ישראל מבין הגוים אשר הלכו שם וקבצתי אותם מסביב והבאתי אותם על אדמתם ועשיתי אותם לגוי אחד בארץ וגוי (יחזקאל לז, טז-כב). ובזמן ישו לא נתקבצו עשרת השבטים ולא נודע מקומם.

ו) בזמן המשיח יהיו אותות ומופתים, כמו שנאמר: ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושלים מקדם ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד, ומש ההר צפונה וחציו נגבה (זכריה יד, ד). גם יבושת נהר מצרים (נילוס) ונהר פרת לעבור בתוכם נדחי יהודה וישראל לבוא לאדמתם, כדכתיב: והחרים ה' את לשון ים מצרים והניח ידו על הנהר בעים רוחו והכהו לשבעה נחלים והדריך ובנעלים, והייתה מסלה לשאר עמו אשר ישאר מאשור וגוי (ישעיה יא, טו-טז).

ז) בזמן המשיח יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם (זכריה ח, כג), והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' וגוי (ישעיה סו, כ).

ח) בזמן המשיח יהיה מלך אחד ומלכות אחת בעולם תחת ישראל, כדכתיב: אראנו ולא עתה וגוי דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישאל וגוי והיה אדום ירשה והיה ירשה שיער אויביו וישראל עושה חיל (במדבר כד, יז-יט); כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו והגוים חרוב יחרבו (ישעיה ס יב); הנה מלכך יבא לך וגוי ומשלו מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ (זכריה ט, ט); וביומיהון די מלכיא אנון יקים אלה שמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל ומלכותה לעם אחרון לא תשתבק (דניאל ב, מד), ומלכותא ושלטנא ורבותא די מלכות תחות כל שמיא יהיבת לעם קדישי עליונין, מלכותה מלכות עלם וכל שלטנא ליה יפלחון וישתמעון (שם ז, כז).

ט) גם תהיה אמונה אחת ודת אחת בעולם והיא אמונת ישראל ודתו, כדכתיב: כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון (ישעיה מה, כג), כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד (צפניה ג, ט), ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכריה יד, ט).

י) בזמן המשיח ישבו ישראל בשלום ובשלוה בהשקט ובבטחה בארצם, כדכתיב: ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד והשבתי חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבור בארצכם (ויקרא כו, ו). וישעיה אמר: כי לא יוסיף יבוא בך עוד ערל וטמא (נב, א). והייתה ירושלים קודש וזרים לא יעברו בה עוד (יואל ד, יז), וזכריה אמר: ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה (ב, ט).

יא) בזמן המשיח יהיה שלום בכל העולם ולא יצטרכו עוד לכלי זיין, כדכתיב: וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ישעיה ב, ד; מיכה ד, ג); בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב (ישעיה נו, יט); וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ והשכבתים לבטח (הושע ב, כ) ונכרתה קשת מלחמה ודבר שלום לגוים (זכריה ט, י).

יב) בזמן המשיח יהיה שלום בא"י גם בין החיות ולא יזיקו לשום איש ולא זה לזה, כדכתיב, וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבו וגוי (ישעיה יא, ו-ז); זאב וטלה ירעו כאחד וגוי לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי (ישעיה סה, כה); וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים ורמש האדמה (הושע ב, ב).

(ג) בזמן המשיח לא תהיינה צרות ורעות דאגות ואנחות בכל ארץ ישראל, וע"כ יאריכו ימים ויחיו חיים טובים ונעימים, כדכתיב: כי נשכחו הצרות הראשונות וכי נסתרו מעיני וגוי ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה, לא יהיה משם עול ימים אשר לא ימלא את ימיו כי הנער בן מאה שנה ימות וגוי (ישעיה סה, טז-כ).

(ד) בזמן המשיח לא יהיו עונות וחטאים בעולם בפרט בישראל, שנאמר: ומל' ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' וגוי' (דברים ל, ו), ועמד כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ (ישעיה ס, כא). בימים ההם ובעת ההיא יבוקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאות יהודה ולא תמצאנה כי אסלח לאשר אשאייר (ירמיה נ, כ). ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה וגוי' ועשיתי את אשר בחוקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם (יחזקאל לו, כו-ז). שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב וגוי' (צפניה ג, יג).

(ט) בימים ההם תרבה הדעת בעולם, כדכתיב: כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים (ישעיה יא, ט), כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם נאם ה' כי אסלח לעונם ולחטאתם לא אזכור עוד (ירמיה לא, לג). והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע (דניאל יב, יג). ובימי ישו וכמה מאות שנים אח"כ בימי הביניים היו הסכלות והבערות שוררות בכל הארצות יותר מכל הזמנים לפני ישו.

(טז) בזמן המשיח תשוב השכינה כבראשונה ותרבה הנבואה באומה הישראלית, כדכתיב: והיה משכני עליהם והייתי להם לאלהים כי אני ה' מקדש את ישראל וגוי' (יחזקאל לו, כז-כח). והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם (יואל ג, א).

(יז) בעת ההיא יכרתו העצבים מן הארץ, כדכתיב: והאלילים כליל יחלוף (ישעיה ב, יז). נסוגו אחור יבושו בושת הבוטחים בפסל האומרים למסכה אתה אלהינו (שם מב, יז). יבושו כל עובדי פסל המתהללים באלילים (תהלים צז, ז). וגם בימינו אלה יש כתות בנוצרים העובדים לאלילים ופסילים שנעשו בצורת ישו על הצלב וצורת מרים אמו ומשתחווים להם.

(יח) בנין בית המקדש שראה יחזקאל במראה עתיד להבנות בזמן המשיח, שנאמר: ויאמר אלי בן אדם את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכן בתוך בני ישראל לעולם (יחזקאל מג, ז). והנה מים יוצאים מתחת מפתן הבית קדימה וגוי' כי מימיו מן המקדש המה יוצאים וגוי' (שם מז, א-יב).

(יט) ואז תהיה חלוקת הארץ ל"ב שבטים, כמבואר ביחזקאל: זה גבול אשר תתחלו את הארץ לשני עשר שבטי ישראל וגוי' (שם מז, יג).

(כ) תחית כל המתים בימי המשיח, כדכתיב בתורה: אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא (דברים לב, טז), יחיו מתיך נבלתי יקומו הקיצו ורננו שוכני עפר וגוי' (ישעיה כו, יט), ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם (דניאל יב, ב). וכל אלו האותות לא נראו עד עתה, ולא נתקיימו עדיין התנאים לביאת המשיח האמתי, ואנו מקוים שיבוא אע"פ שיתמהמה, וממילא מוכח כי ישו לא היה המשיח.

ז. תורה חדשה של ישו

העיקר השביעי שלהם הוא לבטל מצוות המעשיות שבתורה מלבד עשרת הדברות. כי לדעת הנוצרים כל מצוות עשה שבתורה הם חוקים שאינם מסוגלים לצורך העת ואין ראוי לשמרם. תורת משה הם אומרים אינה שלמה, כי חסרים בה החיים הנצחיים ורוב המצוות נאמרו בדרך משל ומליצה ולא בפשטות, וכי הברית החדשה של ישו נותנת חיים נצחיים לנפש וכל אמריה צרופים וברורים, ובוה משלמת היא את התורה הקדומה.

יש לבטל העיקר הזה בכמה טעמים:

(א) אי אפשר לומר כי תורת משה בלתי שלמה אם הנוצרים מאמינים שתורת משה היא מן השמים, כי שלמות הפעולה היא לפי שלמות הפועל; ואם תורת משה ניתנה מפי הגבורה, א"כ השי"ת שהוא שלם בתכלית השלמות יתכן שגם תורתו שלמה.

(ב) תורת משה לא נאמרה במשל ומליצה רק בפשטות גמורה, ובפרט החקים והמשפטים, ונאמר על משה רבנו: פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות (במדבר יב, ה), וכלל הוא אין מקרא יוצא מידי פשוטו. אמנם תורת ישו היא רק במשלים, וכן מבואר באונגליון כי ישו נשא דבריו במשלים רבים (מתיא יג, א): ודבר אל המון העם במשלים, ובבלי משל לא דבר אליהם דבר (שם יג, לד), ויאמר לתלמידיו: לכם נתן לדעת רזי מלכות האלהים, ואלה אשר מבחוץ רק משלים שמעו בכל (מרקוס ד, יא). ולא דבר להעם דבר בבלי משל, ובשבתו עם תלמידיו באר להם את המשלים ההם (מרקוס ד, לד).

(ג) תורת משה אינה מדברת מחיים נצחיים בפירוש רק בדרך רמז. ויותר מפורש ענין החיים הנצחיים בעולם הבא ע"י חז"ל בתורה שבעל פה שהיא פירוש על התורה שבכתב ואנו מאמינים בשתייהן, ולכן אין לנו צורך לתורה חדשה בשביל זה. והטעם שלא נכתב הדבר בפירוש בתורת משה הוא מפני שלא

נתנה התורה בתחלה למאמינים בדברים שאי אפשר לבררם באותות ובניסיון, ולכן לא התחיל השי"ת עשרת הדברות בלשון אנכי ה' אלהיך, אשר בראתי שמים וארץ, הגן עדן והגיהנם, כי לא יאמינו בהם עדיין בני ישראל שיצאו מארץ מצרים, אלא התחיל אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כי הדברים האלה היו ידועים להם בבירור מבלי צורך לסמוך על האמונה שבלב. אולם נאמרו הדברים האלה ברמז ונמסרו לחכמי ישראל מפה לפה במסורה עד התנאים שכתבו המשנה והאמוראים שכתבו הגמרא ליתר ביאור.

ד) גם עשרת הדברות שהנוצרים מודים בהם אינם מקיימים, כי יחללו את יום השביעי שהוא יום השבת ביום ששבת ה' מכל מלאכתו במעשה בראשית, והם מקדשים את יום הראשון מה שלא צוה ע"ז גם ישו ושליחיו, ורובם עושים מלאכה גם ביום הראשון. וישו עצמו עבר על הדבור כבד את אביך ואת אמך, ואמר: כי יבוא אלי איש ולא ישנא את אביו ואת אמו וכו' לא יוכל להיות תלמידי (לוקס יד, כו), ואמר לאמו: "מה לי ולך אשה?" (יוחנן ב, ד) בדרך בזיון, וזוהי תורת האהבה של ישו, ר"ל לאהוב אלוה, ולשנוא את אב ואם ואשתו ובני משפחתו.

ה) באמת לא התנגד ישו לתורת משה וצוה לקיימה ולא נתן למאמיניו תורה חדשה, באמרו שלא בא להוסיף על תורת משה או לגרוע ממנה אפילו קוצו של יו"ד, ואמר: אל תחשבו כי באתי להפר התורה או דברי הנביאים, לא להפר באתי כי אם להקים (מתיא ה, יז-יח). ואמר: לא תורתי שלי אני מורה כי אם תורת שולחי (יוחנן ז, טו יז). וגם פאול אמר באגרותיו: כי לא שומעי התורה צדיקים הם כי אם שומרי התורה יצדקו (אל הרומיים א' ב, יג). כל כתבי הקדש על פי רוח אלהים המה ונכונים להורות ולהוכיח להשיב נפש ולישר במעגלי צדק ועל פיהם שלם יהיה איש האלהים ונכון לכל מעשה טוב (אל טימותיוס ב' ג, טז-יז). אך דברו אל הגוים הפך את צבועו ואמר להם: את ספר חובנו הוא ספר החוקים (התורה) אשר עינה בנו מחה והגה (ישו) מן המסלה ויתקעהו בצלב וכו', על כן אין לאיש להרשיע אתכם על דבר מאכל ומשקה (האמורים על פי התורה) או על דבר מועד ראש חדש או שבת, כי הם רק צללים לדברים אשר התעדתו לבוא ומקורם הוא במשיח (אל הקולסיים ב, יד-טז). ואמנם האחים התאוננו באזני פאול בירושלם באמרם: כי היהודים שמעו כי אתה למדת את כל היהודים היושבים בקרב הגוים לסור מאחרי משה, וגם כי אמרת אשר לא ימולו את בניהם ובדרכי התורה לא ילכו (מפעלות השליחים יט, כא). כי פאול היה פוסח על שתי הסעפים ורצה להבדיל בין היהודים-הנוצרים ובין הגוים-הנוצרים בשמירת המצות המעשיות בתורה, ואח"כ התיר כל האסורים גם ליהודים-הנוצרים.

ו) ישו התנגד רק לתורת הפרושים מפרשי התורה, והורה נגד גזרתם שהזהירו על נטילת ידים לסעודה, והוא ותלמידיו אכלו תמיד בידיים מלכלכות בלא נטילה, וגם אכל טרפות, והתחכם לומר: מה שנכנס בפי האדם אינו מטמא אותו אלא היוצא מפיו (מתיא טז, א-כא; מרקוס ז, א-כח) ור"ל רכילות ודברים שאינם מהוגנים. והנה מלבד שנטילת ידים היא חובה גם לפי חוקי ההיגיינה ושמירת הבריאות, רוב הנוצרים הנאורים אינם מקיימים מצות רבם, ונוהגים לרחוץ ידיהם קודם אכילה כאשר ישבו לסעוד, ויש מהם שזוהרים גם במים אחרונים.

ז) התורה החדשה שלהם היא מלאה הזיות וספורים קלי ערך ואין צריך לומר שהיא משוללת מן השלמות ונעדרת הסגולות שנמצאו בתורת משה, ומלבד זה יש בה סתירות ושבושים רבים, ודי בדוגמאות הללו: בתורת חסד של ישו מצינו המצוה: אהבו את אויביכם ועשו טובה לשונאיכם, ברכו את המקללים אתכם והתפללו בעד החומסים אתכם: המכה אותך על הלחי האחת הושיט לו גם השניה, והלוקח מלבושך החיצוני אל תמנע ממנו גם הפנימי (מתיא ה, לוט: לוקס ו, כז). והנה בתורת משה נאמר: לא תקום ולא תטור ולא תשנא את אחיך בלבבך (ויקרא יט והלאה), והוא הקצה האחרון מהסבלנות שהיא העדר הנקמה. אבל להכין את עצמו לכלימה ובזו הוא שטות ועון פלילי נגד האהבה המסודרת, כי כל איש חייב לשמור את נפשו ושלא להחטיא את חברו ולהכשילו בתת לו מקום לעשות לו רעה. גם הוא נגד המוסר האנושי, ומעולם לא קיים המצוה הזאת שום נוצרי בעולם. אפילו ישו בעצמו לא קיים אותה, כי מצינו כאשר הכה אותו איש אחד על הלחי לא נתן לו השניה אלא התרעם גם על ההכאה הראשונה באמרו: למה תכה אותי? (יוחנן יח, כב). וכן כאשר גזר הכהן להכות את פאול על הלחי לא מושיט לו השניה אלא קללו באמרו: האל יכה אותך וכו' (מפעלות השליחים כג, ב). והמצוה לאהוב את השונאים ולברך את המקללים אותם היא חוכא וטלולא, כי מלבד שלא נמצא שום נוצרי שקיים המצוה הזאת הם עושים להיפך, ויש מהם עוברים על שנתת חנם וגומלים רעה תחת טובה גם לבני אמונתם, ורובם רודפים את היהודים באף ובחמה על לא חמס עשו, ומעלילים עליהם עלילת דם אשר רבים הם חלליה וכבר נהרגו על ידם אלפים ורבבות יהודים על עלילה נמבזה זו ועוד עלילות שקר. ועברתם קשה ושמורה לנצח על היהודים שהרגו את ישו, אף כי הרומיים צלבוהו על שכנה עצמו בשם מלך היהודים. וישו קודם מותו, גם לפי דבריהם, בקש מהאל שיסלח ליהודים, כדכתיב שאמר לה': סלח להם כי אינם יודעים מה הם עושים (לוקס כג, לד). גם

המצוה של ישו שכל איש ימכור נחלתו וכל מה שיש לו ויפזר הכסף לעניים (מתיא יט, טז; לוקס יח, כב), מעולם לא ראינו איזה נוצרי שיעשה כן, זולת מי שיצא מדעתו ונשתגע.

ח) בספר חזיון ליוחנן (כב, יח), שהוא חתימת האונגליון, הוא מקלל בקללה נמרצת כל איש אשר יוסיף או יגרע מספרי האונגליון, וכותב: "הנני מזוהר לכל השומע דברי נביאות אלה הספרים, אם יוסיף על הדברים יוסיף עליו האל הקללות הכתובות באלה הספרים, וכן מי שיגרע מדברי ספר הנבואה הזאת יגרע האל חלקו מספר החיים ומעיר הקדש ומההבטחות הכתובות בספרים אלו". בכל זאת כל הנוצרים מוסיפים על דברי האונגליון, בספרים חיצוניים שלהם, גם מוסיפים על מצות רבם כי שובתים ביום הראשון בשבוע מה שלא צוה ישו ולא תלמידיו ושליחיו, ואינם חוששים כלל על אכילת דם והנחנק (היא הנחירה בלא שחיטה) מבעלי חיים כפי מה שנצטוו הנוצרים משלשה שליחי ישו כלם בהסכמה אחת: "אשר יבדלו מזבחי אלילים ומן הדם ומן הנחנק ומן הנאופים" (מפעלות השליחים טו, כ; יט, כה; כא, כח), ועבודת הפסילים. וכנראה שהשליחים וביחוד פאול הזוהר את בני אמונתו על שבע מצות בני נח והן: שפיכת דמים, גזל, גלוי עריות, ברכת השם (גידוף), עבודה זרה, דינים, אבר מן החי, והם אינם נוהרים על השתוף, רק על עבודת אלילים ופסילים שכולל ג"כ הצלבנים.

ח. חטא אדם הראשון

העיקר השמיני הוא החטא הקדמוני או החטא המקורי שחטא אדם הראשון באכלו מעץ הדעת. ונזכר ע"י פאול באגרתו, באמרו, החטא עלה בארץ על ידי אדם אחד והמות בא לרגלי החטא (אל הרומיים ה, יב). גם אמר, כי כאשר המות בא על ידי אדם כן תבא על ידי אדם תקומת המתים (אל הקורנתיים א' טו, כא), ר"ל שהוכרח ישו ללבוש בשר בתור אדם ולקום מקברו, ולא יכול להקים המתים באופן אחר. ובמקום אחר נאמר, כי ישו כפר את חטא אדם ביסוריו ובמותו.

והנוצרים מתפלספים ואומרים מפני שאדם הראשון היה יציר כפיו של הקב"ה נולד מתחלה שלם במעשיו ובלתי מוכן לחטא וקבל חן וחסד מהאל, ואעפ"כ חטא, לכן גדול עונו מנשוא והוסר ממנו החן והחנינה מהאל, ועונו נפקד על כל יוצאי חלציו להיות נענשים במיתה גשמית וגם בעונש רוחני לשלול כל הנשמות של הבאים אחר אדם הראשון מחן וחסד גן עדן ולהניחם בגיהנם.

ובהיות כי בורא העולם היה צופה ויודע ויבין מראש והכיר שאין העולם יוכל להנצל מיד השטן, לכן הוצרך ישו בן האלהים לרדת ולהתלבש בבשר כדי לסלוח העון שחטא אדם הראשון. ואדם כולל המין האנושי, ולכן הוא און יסודי שקורין "פיקאדו אוריגינאל". ועון הכללי הזה אינו יכול להתכפר אלא על ידי אמצעי מי שכולל בו אנושות ואלהות, וזה היה ישו בן אלוה. ובעבור שהאשה חוה גרמה בעון הזה לכן נגזר מלפניו שיעבור ישו בן אלהים בבטן העלמה מרים. אך לא נתגלה אלינו עד זמן רצונו שירד לעולם השפל להושיענו, וקבל ישו ברצונו המות והיסורין כדי להציל לכל ברואי העולם.

התשובה על זה העיקר היא - כי עונש אדם הראשון על חטאו, היה גופני ולא רוחני. גם לא הנחיל החטא לזרעו אחריו, כי השי"ת הוא צדיק וישר ובעל חסד ולא יענוש לזולת החוטא. ונאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות רק איש בחטאו ימות, ואם ישוב מחטאו הרי הוא צדיק גמור ולא חל עליו חטא אדם לעתיד לבוא, זולת המיתה הגופנית שגרם אדם הראשון מצד הטבע.

ובאמת היה חטא אדם הראשון שאכל מעץ הדעת קל מאד לעומת חטא הרציחה של קין שהרג את אחיו, ואיך נאמר לענוש את האדם ובניו אחריו שילכו לאבדון עולם בשביל נשיכת תפוח אחד, ולא נתלה עונש זה בקין הרוצח נפש?

ומה שאומרים הנוצרים שאדם הראשון הוחן בחסד האל לחיים נצחיים בגן עדן העליון, ואחר חטאו הוסר החסד הזה ממנו ומזרעו אחריו, אינו כן, כי **החיים הנצחיים והגן עדן לא יושגו בחסד האל לבד אלא גם בעבודת האל** ומפאת חיי האיש העיוניים המאשרים נפשו לקדושה שתהא יורשת חיי עולם הנצח.

והסרת החסד והחנינה של האל היא בשביל חטא האיש בעצמו **שהלך בדרך רשעים**. ואיך אפשר להאמין הסרת החסד והחנינה מנפשות הצדיקים כמו נח ושם והאבות אברהם יצחק ויעקב שעשו רק טוב בחייהם? ואם אדם הראשון קודם חטאו היה ראוי לחסד וחסן ולירש עונג נצחי, על אחת כו"כ האבות הקדושים שאע"פ שנולדו בחטא ובעון חוללו לפי דברי הנוצרים בכל זאת חיו חיים מעולים וישרים, לכן הם ראויים לירש גן עדן יותר מאדם הראשון קודם חטאו. גם הנביאים ובפרט ראש הנביאים משה רבנו ע"ה אשר העיד עליו הכתוב: **ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו (שמות לג, יא), בכל ביתי נאמן הוא, פה אל פה אדבר בו (במדבר יב, ח), ולא קם עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים (דברים לד, י), איך אפשר להעלות על הדעת שהם ירדו לגיהנם ונפשם תהא נעדרת מעונג גן עדן?**

והנה אחד מחכמייהם התיאולוגים הודה שבעבור צווי אחד פשוט והוא המילה שנצטוה אברהם אבינו סר ממנו עונש גיהנם אך לא הובא אל הגן עדן פנימה והיה תלוי ועומד באמצע במקום הביניים שקורין לומבו. והוא הממוצע בין צער לעונג, עד שבא ישו וכפר העון היסודי במיתתו והעלה אותם לג"ע.

ולפי"ז אם יש יהודי המקיים כל תרי"ג מצות ראוי הוא שיסור ממנו העונש הרוחני ולתת לו מנוחה על כל פנים באכסדרה בין הגיהנם והג"ע, ואולי ירחם עליו ישו ויעלהו לג"ע העליון כמו שעשה לאברהם אבינו שגם הוא לא היה נוצרי.

ויש ראייה שהנביאים לא היו בגיהנם, כי כאשר העלה שאול את שמואל ע"י האשה בעלת האוב אמר אליו: למה הרגזתני להעלות אותי? (ש"א כח, טו), ואם היה בגיהנם, היה לו להודות לשאול על זה שהעלו מגיהנם ולא לכעוס עליו על טרדת מנוחתו?

ובעצם העניין של חטא אדם הראשון, גם רוב חכמי התלמוד מודים שאדם נברא נצחיי מטבעו, אילו לא חטא בעברו על צווי השי"ת ואכל מעץ הדעת היה חי לעולם, והמות לא היה שולט בו כלל, כאשר נראה לכאורה מפשטי הכתובים, דכתיב: כי ביום אכלך ממנו מות תמות. א"כ נגזרה לו המיתה ביום שעבר על דברי הבורא, ונגזר על זרעו למות ג"כ, והמיתה הטבעית היא "בעטיו של נחש" אפילו לאדם שחי בלא חטא (שבת נה: ב"ב יז).

אבל יש מחכמי ישראל המפרשים הכתובים בדרך אחר ואומרים שלא נברא האדם להיות חי לעולם, כי כל הנרכב מארבעה יסודות צריך שיתפרד וישוב להויתו ומהותו הראשונה כאשר היה. ומה שנאמר כי ביום אכלך ממנו מות תמות אינו כמשמעו, שהרי אע"פ שאסר להם השי"ת לאכול מפרי העץ ועברו על האיסור לא נגזר עליהם שימותו תיכף באכלם ממנו. אלא הפירוש שידע האדם כי הוא **עלול למיתה**, כי נפקחו עיניהם להבחין בין חיים למיתה.

ועניין עונש החטא הוא, כי כשנברא האדם שמוהו השי"ת בגן עדן הארצי ואמר לו מכל פרי עץ הגן תאכל, ר"ל האילנות שנטעתי אני בשבילך כדי שלא תטרח לבקש ולחזור אחרי מזונותיך, שהיה אוכל מתבואות הארץ בלי טורח ועמל, כי השי"ת נתן כח לארץ להוציא הדשאים והאילנות כל דבר ודבר על בריו ותכונתו ועושה פרי למינו, וכשאכל מעץ הדעת ועבר על מצות ה' העניש אותו לאמר ארוה האדמה בעבורך, ולא דיבר לו מהמיתה כלל, רק ארר את האדמה והסיר ממנה כח לחותה ושמנה שלא תדשא עוד מאליה. בזיעת אפך תאכל לחם, ואם לא תעבוד האדמה לא תוציא הארץ פריה מטבעה כ"א קוצים ודדרים, וזהו ואכלת את עשב השדה. וא"כ עיקר העונש הוא שנגרש מגן עדן במקום שלא היה לו טורח בעבודת האדמה כדרך שהיה לו אח"כ. (ר' אברהם חיים ויטירבו, אחד מרבני ויניציא בשנת ה' תני"ה, בספרו אמונת חכמים, בס' טעם זקנים של אליעזר אשכנזי, פד"מ תרט"ו).

ט. הגאולה והפדות מגיהנם

העיקר התשיעי של הנוצרים הוא הפדות מגיהנם ע"י ישו בן אלהים בעקב החטא היסודי של אדם הראשון, כי אומרים שאדם נולד שלם בנשמה טהורה בלתי תכלית, וכאשר חטא לא היה ביכולת שום אדם להסיר החטא ולבטלו עד שבא ישו בן אלוהו וכחו כאלוהו שהוא בלתי תכלית, לכפר בעד אדם ובעד כל הנבראים אחריו. והוצרך להתלבש בבשר בצורת בן אדם למען יהיה מורכב מאלהות ואנושות ולקבל העונש ביסורין ובמיתה לכפר העון הזה.

ואומרים שהוצרך ישו שימות כדי שיקח השטן נפשו לגיהנם כמו שהיה נוהג לעשות עד אז בשאר הנשמות שנמסרו לו בשביל חטא אדם, ובעבור שפשע השטן לקחת נשמת בן אלוהו לכן ירד ישו לגיהנם ובלבל את השטן והוציא משם כל הנשמות.

ביטול העיקר הזה הוא מפאת שזאת הגאולה והפדות היא בלתי הכרחית, בלתי מתיחסת ונערכת ובלתי אפשרית.

ראשית, שחטא אדם לא עבר אל זולתו, כמו שבארנו בפרק הקודם, ולא היה צורך לפדות הבאים אחריו מחטא זה.

שנית, כי אם חכמי הנוצרים מודים שבעבור דם הברית נפדה אברהם אבינו מעונש הגיהנם, הלא ראוי היה כי דם הברית של ישו (שהיה נמול כמו כל יהודי) לפדות כל הנבראים, ובפרט שהוא יותר גדול באברהם, בהיותו בן אלוהו לדבריהם. ודי בטפת דם הברית של בן אלהים לכפר על כל העוונות ולהוריש לכל בריותיו חסד ורחן ולהביא אותם אל עונג הגן עדן, ולא יהיה צריך ליצולב ולמות במיתה משונה, ודם המילה חשוב יותר מדם התמצית במיתתו.

שלישית, שהגאולה והתמורה תבוא תמיד בחלוף דבר אחר, שהגואל צריך שיתן דבר מה בעבור מה שירצה לגאול, וגאולת עון תבוא על ידי פעולה רצויה וחשובה ומעשים טובים או על צד המשפט והיושר. והנה זאת הגאולה ע"י מיתת ישו שלא ברצונו רק בעל כרחו לא נחשבת כלל, כי לא תפול הגאולה והחלוף אלא בדברים הרצוניים לפי אריסטו בפרק הראשון מאיטיקאש. וכותבי האונגליון מודים כי המיתה הייתה באונס ובהכרח עכ"פ בבחינת האנושות, והוא התפלל שלש פעמים בגן להאל כי יעבור מעליו את כוס התרעלה, ולא הועילה לו תפלתו שקרא אלי למה עזבתני ומת בעל כרחו. וגם לא הייתה המיתה בצדק כי אינו ראוי שיענש ראובן בעונש שמעון מצד היושר, ואיך נאמר כי טוביה חטא וזיגוד מינגיד (פסחים קיג:). הגע בעצמך אם אדם אחד יכריח את חברו הנקי מכל חטא לסבול יסורים בעד עונות אחרים, וחלילה לאלהים אבי הצדק והיושר לעשות כן לישו שהוא בנו יחידו לדבריהם. ואפילו מלאך אינו נענש בשביל חטא אדם.

רביעית, זאת הגאולה לא הייתה אפשרית בלא הלבשת הבשר, ואיך תהיה אפשרית אחר ההתלבשות כשמת והלך לו לשמים? גם איך אפשר שיהיה צורך לכפר חטא קל שהוא נשיכת תפוח בחטא חמור הרציחה שנעשה בישו במיתה משונה של הצליבה ובפרט הריגת בן אלוה, כאשר אמרנו בפרק הקודם. גם ידוע כי המיתה הזאת גרמה רעה גדולה ליהודים להיות נרדפים על צואריהם כמה מאות שנים ונהרגו מהם לאלפים ולרבבות על קדוש השם מחמת הריגת ישו, ואיך אפשר להאמין כי גאולה כזאת היא נחת רוח להקב"ה ועל ידה יהיו החוטאים נפדים משאול תחתית!?

חמישית, העונש הזה שסבל ישו שהוא מורכב מאלהות ואנושות, מי קבלו? אם תאמר החלק האלהי, זה אי אפשר, כי האלהי הנצחי אינו מקבל מות, ואם תאמר חלק הבשר הגשמי, הלא הבשר אינו בלתי תכלית ואיך יפדה ויגאל החטא של אדם שהיה בלתי תכלית מתחלה לפי דבריהם? וא"כ מה הועיל לו ההלבשה בבשר? ולפי? העונש נשאר במקומו כבתחלה ולשוא הפיק את נפשו לכפר העון.

ששית, אם נתכפר חטא אדם ע"י מיתת ישו והעביר עונש הגיהנם, מדוע לא העביר גם העונש הגופני וכל הקללות לאיש ולאשה, כמו בזיעת אפך תאכל לחם וקוף ודרדר תצמיח לך האדמה, ובעצב תלדי בנים, כל אלה לא נשתנו במיתת ישו, וצריכין אנו לומר שכפר רק העונש הנעלם והנסתר מעין כל חי והניח העונש המפורסם לכל, וראוי שיהיה ההפך, כי היה לו להמיר העונש המפורסם והגלוי ואז ידעו כלם כי הוא הגואל והפודה באמת וגם היהודים יקבלו אותו לגואל אמתי.

שמינית, למה המתין אלהים זמן רב כארבעת אלפים שנה מאדם הראשון עד אשר שלח את ישו לכפר עונו, ואיך לא חס אלהים על כמה מאות דורות והורידם לגיהנם וענש שם על החטא הקדמוני, ומדוע לא הסכים האל לשלוח את בנו מיד אחר החטא כדי להציל את בני אדם משאול, וכולנו יודעים כי האלהים הוא רחמן המרחם על כל בריותיו.

עוד יש לשאול, כי הרעיון הזה שקודם הגאולה היו כלם בגיהנם מתנגד למה שמצינו באונגליון במעשה של לזרוס שהיה שוכב לפני פתח אחיו העשיר ושמו דיבש והיה צועק לפניו כל שעה שיעשה עמו חסד ויתן לו לאכול הפתותים שנפלו משלחנו ולא רחם עליו. לסוף מתו שניהם, העשיר הלך לגיהנם ולזרוס ישב בחיקו של אברהם של בג"ע, וכשראה העשיר כי לזרוס יושב בחיקו של אברהם בנחת וגיל וחדוה והוא עצמו בצער גדול ונדון באש ולהבה בתוך פיו, צעק ואמר לאברהם, אדוני! אמור ללזרוס אחי שיטבול אצבעו הקטנה במים ויטיף לי בפי לכבות את הלהבה הגדולה היוצאת מפי (לוקס טז, י), וקשה לפי? איך היו אברהם ולזרוס בגן עדן, הלא כלם ירדו לגיהנם או לכה"פ ירדו ללומבו ולא נכנסו לגי"ע קודם שמת ישו ופדאום והושיבם בגן עדן?

י. האמונה בשדים

הנוצרים מאמינים ברוחות רעות, שעירים ומזיקים שנבראו בתור מלאכים טובים, אך מרדו באלהים בתחלת מציאותם ע"י הגאווה והקנאה וההתחרות שביניהם, ובעבור חטאם נהפכו למלאכי חבלה (ע"י החזיון ליוחנן יב, ז-יב).

גם בתורה מצינו שהאמינו הגוים בשדים ויקרבו להם קרבנות, שנאמר: יזבחו לשדים לא אלוה (דברים לב, יז), ונאמר: ולא יזבחו עוד זבחייהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם (ויקרא יז, ז). וקצת מבני ישראל אשר התערבו בגוים למדו מעשיהם: ויזבחו את בניהם ואת בנותיהם לשרים (תהלים קו, לז).

גם היהודים האמינו במציאות השדים, ובין עשרה דברים שנבראו בערב שבת בין השמשות במעשה בראשית נחשבו גם מזיקים (אבות פ"ה ו).

ראש להשדים והרוחות הרעות הוא השטן שנסה את איוב. ולכן התחקו עליו כתבי האונגליון ואמרו כי השטן בא גם לנסות את ישו במדבר: ויצם ארבעים יום וארבעים לילה (חקוי למשה רבנו ואליהו) ואח"כ נערב. ויבא השטן ויאמר לו, אם בן אלהים אתה תגזור על האבנים שיהפכו ללחם. ויען ישו ויאמר, כי נאמר לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יהיה האדם (מתיא ד, א-יא).

תשובה זו עוד תחזק הקושיא, כי אם כן, למה היה נערב ולא צוה לעצים ואבנים שיהפכו ללחם בשבילו לאכול. ועוד למה נסהו השטן בכל אלו הנסיונות והלא גלוי וידוע להשטן שהוא מלאך רע וידוע גליות ונסתרות כמו מלאך טוב, ואיך לא ידע ולא הכיר את ישו בן אלוה, ולא היה ירא להטריחו בניסיונות? גם פאול היה ירא מהשטן ואמר: "פן יעקבנו השטן כי לא נעלמו ממנו מזימותיו" (אל הקורנתיים ב', א).

וזה היה אחרי מות ישו, ואיך לא ידע פאול כי ישו רבו כבר העביר את השטן מעבודתו ופעולתו: מציאות השדים הייתה מקובלת אצל כל העמים הקדמונים, מפני שחשבו שאי אפשר שיצא מהשי"ת דבר רע, והוצרכו לומר שהשדים נבראו בתחלה מלאכים טובים והם הרשיעו ומרדו באלהים ונענשו להיות מלאכי חבלה.

אך טעות היא בידם, כי המלאכים אינם חוטאים, כי אין להם יצר הרע ואין להם בחירה חופשית, ונשלחים מאת ה' לצורך הבריות אם לטוב ואם לרע בתור עונש, והם מלאכי חבלה. וגם השטן עושה שליחות מאת ה', כי לא מצינו שנענש השטן שינסה את איוב. גם השטן שעמד על יהושע הכהן הגדול לשטנו ולקטרג עליו (זכריה ג, א) עשה מלאכתו באמונה, מפני שהיו בניו (מבני יהושע בן יהוצדק) נשואות לנשים נכריות (עזרא י, יח), אך מלאך ה' שהיה פרקליט ליהושע אמר כי ה' הבוחר בירושלם יגער בשטן והסיר הבגדים הצואים מעליו שיבדילו בניו את נשיהם הנכריות וימחלו לו.

והנה הנוצרים הלכו בדרכי הגוים וילמדו מעשיהם, לכן היו מחברי האונגליון עוסקים תמיד ברוחות רעות וטמאות שהיו המופתים להוכיח את האמונה בישו, והמופת הגדול היה שגרש ישו רוחות רעות משני אנשים ונפח הרוחות בעדר חזירים רבים (מתיא ח, כח-לב). אף כי קשה לדעת מדוע לא גרש הרוחות למדבר ולמה כלה חמתו בעדר החזירים שלא עשו לו רעה? וילמד את תלמידיו איך לגרש השדים ולהוציא רוח הטומאה, ופעם אחת כאשר הבריא רוח טמא שאלו אותו תלמידיו מדוע לא מצאו ידינו אנחנו לגרשו? ויאמר אליהם, מין רוח רעה כזה לא יגורש כ"א בתפלה (מרקוס ט, כה). ופטרס אמר: הן אלהים לא חס על המלאכים החטאים אשר הורידם לבאר שחת ויסגירם במשמר ובאופל עד יום המשפט (אגרת פטרוס ב', ד). ישו הבדיל עוד שבעים ושנים אנשים (כמספר הזקנים ששה מכל שבט) ושלחם בכל עיר ומקום וכו' וישבו השבעים ושנים בשמחה ויאמרו: אדוננו, בשמך נכבשו גם השדים תחת ידינו. ויאמר אליהם, ראיתי את השטן נפל כברק מן השמים. ויאמר הנני נותן ממשלה בידכם לרמוס נחשים ועקרבים וכו' (לוקס י, א-ט).

יא. קרבנות לחם ויין

העיקר האחד עשר הוא הזבח על מזבחם, היא העוגה. שאומרים הנוצרים שהיא גוף ישו, והיין שהוא דם ישו, והוא חקוי ללחמי תודה ויין נסך על המזבח. והם מאמינים כי בעת עבודת הזבח יורד ישו מן השמים על הבמה בבית תפלתם והוא עומד בתוכם מלובש בבשר כמו חי, ופושט צורתו ולובש צורה בלחם ויין.

העוגה נעשית מקמח חטים, אך יש ביניהם חלוקי דעות אם לעשות העוגה מצה או חמץ. הכמרים הרומיים עושים אותה מצה והכמרים היוניים אופים אותה חמץ. המחלוקת היא אם הסעודה האחרונה שסעד ישו עם תלמידיו הייתה בליל פסח כמו שאנו עושים הסדר ואז כבר נאסרה אכילת חמץ, או שהסעודה הייתה בליל ערב פסח שעדיין לא נאסר חמץ.

ומנהגם הוא שהכומר מכניס אותה עוגה בדפוס שמצויר בו צורתו של ישו צלוב על עץ כעין שתי וערב. ונותן הכומר אותה עוגה בידו ולוקח יין מסחיטת ענבים בגביע על הבמה, ובעת עבודתו מגביה העוגה וחוזר הדברים שאמר ישו בליל שנתפס ביד היהודים, כשהיה מיסב עם תלמידיו ואכלו עמו לחם ושתי יין, כאשר ברך על הלחם אמר: זה הלחם הוא גופי, וכשברך על היין אמר: זה היין הוא דמי שישפך עליכם (מתיא כו, כז). וזה סוד אלהותם מוסרים אותו לצנועים באמונתם.

והכומר האומר דברים אלו, בין שהוא גדול בין שהוא קטן, חכם או כסיל, הסגולה דבוקה במאמרו ועל פניו נעשית העוגה אלוה, שתיכף הוא משנה הלחם והיין לגוף ישו ודמו. ואף כי ישו יושב במרום הוא קורע שמי השמים ויוצא ויורד תנועה ישרה ונכנס בתוך אלפי אלפים עוונות בזמן אחד בכל קצות הארץ. ועצם העוגה נכנס לגוף הכומר אשר יאכל אותה וישתה עליה יין נסיכו.

ומאמינים כי בכל שיורי העוגה אף אם נחלקות לחלקים קטנים בלי תכלית נשאר בכל חלק גוף שלם של ישו אלהיהם. ואומרים משל לזה מהמראה הנשברת לרסיסים שבכל חלק משבריה נראית צורת המבית בו כמו שהייתה נראית במראה כשהייתה שלמה.

ואין להקשות שגם אנחנו אומרים שבכל מקום שמתפללים שכינה שם, כאשר שאל ההוא מינא לרבן גמליאל, כמה שכינות אית לכוון? ותשובתו הייתה, כי אור החמה יאיר לאיש אחד ולכולא עלמא, ומה חמה דחדא ממשרתיו זרחה לכולא עלמא, הקב"ה לא כל שכן (סנהדרין לט.).

אך בישו אין לומר כן, יען הם אומרים שהוא בא בגופו וגשמותו לכל במה ולא באורו וברוחו לבד.

ואין להקשות עוד שגם אנחנו אומרים שאליהו הנביא בא לכל ליל סדר בפסח כשאומרים שפוך חמתך, ולכל ברית מילה מילדי ישראל, ומכנינים לפניו כסא של אליהו לסנדק, ואיך יגיע בגופו לכלם? אבל זו היא הגדה בלבד, בפסח לזכר הנקמה במצרים קנאת ה' צבאות שהייתה מדת אליהו ולזכר הגאולה שיבא קודם ביאת המשיח. ובברית מילה מפני שנקרא מלאך הברית בסוף מלאכי והוא מנהג בעלמא. וגם חושבים העולם שבא ברוחו ולא בגופו הגשמי. אבל הכמרים מבטיחים לכל מאמיני ישו כי בא בעצמו ובגופו ממש, והלחם נהפך לגוף ועצם וגידים, והיין לדם ממש של ישו.

ובאמת נראה שישו לא כיון כלל לקרבן הלחם והיין אלא אמר בדרך משל שתורתו נמשלה לחם ויין, כמו שנאמר: לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי (משלי ט, ה). ומצינו שאמר ישו: אנכי הוא לחם החיים, כל הבא אלי לא ירעב וכל המאמין בי לא יצמא לעולם (יוחנן ו, לה). אנכי לחם חיים היורד מן השמים, אדם כי יאכל מלחם הזה וחי לעולם (שם פסוק נא). וראיה כי פאול בעצמו לא עשה קרבן מלחם ויין אלא הקריב קרבן כמנהג ישראל, ואמר: באתי לירושלם בנדבות לעניי עמי ולהקריב קרבן (מפעלות השליחים כד, יז). וברדת ישו מן ההר ריפא מצורע: ויאמר לו ראה אל תאמר לאדם אלא הראה אל הכהן והביא עליו קרבנד על טהרתך כאשר צוה משה בתורתו (מתיה ח, ד).

ועל הנוצרים האחרונים שעשו אכילת העוגה עיקר באמונתם נוכל לומר דברי הנביא על האלילים: חציו שרף במו אש על חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע וגו' ושאריתו לאל עשה לפסלו יסגד לו וישתחו ויתפלל אליו ויאמר הצילני כי אלי אתה (ישעיה מד, טז-יז).

העניין הגס הזה של העוגה הסב צרות רבות לישראל, שחשדו אותם פעמים רבות שגנבו או טמאו את העוגה, והיין של נסכם ג"כ הסב עלילת הדם הנמבזה.

יב. הטבילה

העיקר השנים עשר הוא הטבילה, לזרוק מים קדושים על הילד להכניסו בברית האמונה של ישו, תחת ברית המילה. ולדעתם הטבילה תעביר את החטא ואי אפשר להאמין להנצל מגיהנם ולכנוס לג"ע בלי טבילה בחייו לשם ישו, וכי תשועת בני אדם באה ע"י הטבילה שהנהיג יוחנן המטביל וישו אחריו.

הם מביאים ראיה מן הפסוק: וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם (יחזקאל לו, כה). אמנם לא הייתה כוונת הנביא אלא ליעד שהקב"ה יטהר אותנו מעונותינו ויטהרנו מכל חטא ולכלוך פשע בימים הבאים, ודבר במליצה ובמשל. וכן מצינו שאמר הנביא יחזקאל על ישראל שהקב"ה הבדילים מגלולי מצרים: וארחצך במים ואשטוף דמיך מעליך וגו' (יחזקאל טז, ט), והרחיצה הזאת ודאי לא הייתה במים אלא היא מליצה על הסרת הגלולים מלבם שחטאו בע"ז בהיותם במצרים. וכן אמר דוד: תחטאני באזוב ואתה, תכבסני ומשגל אלבין (תהלים נא, ט), והיא מליצה על הסרת החטא וכפרת העון. וכן יעד הנביא ישעיה כי בימי המשיח יסלח ה' לכל עונותינו ויסיר ממנו היצר הרע. ומה שאומרים הנוצרים שיחזקאל הוכיח לישראל על עניין הטבילה באמרו: ובמים לא רוחצת למשעי (טז, ד), הבל יפצה פיהם, כי איך יוכיח את ישראל על הטבילה שלא נצטוו עליה ארבע מאות שנה קודם שבא ישו והורה דרך הטבילה לפי דבריהם? אלא על הקטנים שנולדו במצרים דבר הנביא, כמו שמפרש שם ומספר חסדי ה' אשר גמלנו בהיותנו משועבדים תחת יד פרעה, ומחמת פחד המצריים היו משליכים ילדיהם על פני השדה, והקב"ה שלח ומלאכים לפרנסם, ואח"כ הביאם אצל אבותיהם דכתיב: ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים (שם טז, ז), זהו לפי הדרש, ולפי הפשט נאמר על ישראל שנגאלו ממצרים ונחשבו כמו ילדים אשר התפתחו בימי עלומים ויהיו לאנשים. גם לשון וזרקתי עליכם מים טהורים הוא הזיה ולא טבילה במים. ועוד איך תדחה הטבילה את החטא אם הם טובלים ילד קטן שאין בו חטא כלל. ואי משום חטא לעתיד, א"כ שוב אין לו להזהר בדבר מצוה ולהתרחק מעברה, כי לפי דבריהם די בטבילה זו. ואם אמרו חז"ל גר שנתגייר אחר שנמול צריך טבילה הוא משום שהיה טמא מקודם ונטהר כמו הטמאים אחרי שעברה עליהם טומאתם, אבל יהודי שנולד ונמול אינו צריך טבילה כי לא נטמא ורק אמו היולדת שנטמאה צריכה טבילה בטהרתה.

וכלל הוא כי הטבילה באה רק על הטומאה. ואין בעלי תשובה צריכים טבילה. ובימי עזרא שהחזיר את ישראל בתשובה והפרישם מנשים נכריות התוודו על חטאותיהם אך לא טבלו במים. ובמקום שצריכים טבילה אינו צריך למטביל, כי יוכל להטבל בעצמו במים. וגם איש קטן ממנו יוכל לעזור לו בטבילה אם צריך לעזר.

ואם באים הנוצרים ללמוד מטבילת ישו שהטביל אותו יוחנן המטביל אחר שהטביל את עצמו, אי"כ היו להם לעשות ככל אשר עשו הם, להטבל בירדן במים חיים, והם טובלים במים שאובים. גם לא טבל יוחנן לילדים קטנים והם טובלים כל הילודים כשהם קטנים. ויקרה לפעמים כי נולדו שני ילדים האחד לעשיר רשע אשר לו עבדים ומשרתים המשתדלים בטבילת הילד, ואחד לאיש רש צדיק תמים ואין עוזר לו, והשתדלותו בעצמו לא תעלה לו לטבול את הילד. והילדים השנים מתו ובן אלוה יושב על כסא דין יענוש את בן העני הילד התמים אשר עשה כל יכולתו ביושר לבו ולא עלתה לו הטבילה? - חלילה לאל מרשע ושדי מעול!

ובאמת הטביל יוחנן רק לבעלי תשובה, כאשר כתוב: ויטבלו על ידו בירדן בהתוודותם את חטאותיהם (מתיא ג, ו). יוחנן הטביל בטבילת התשובה (מפעלות השליחים יט, ד), ואמר: אני מטביל אתכם לתשובה אך הבא אחרי (ישו) חסון הוא ממני אשר קטנתי משאת את נעליו הוא יטביל אתכם ברוח הקדש ובאש (מתיא ג, יא). ואם יוחנן הטביל את ישו אות הוא כי גם הוא היה חוטא וחזר בתשובה. ומה שאמר כי ישו יטביל ברוח הקדש משמע כי תשתנה הטבילה אח"כ ותחת המים תעלה להם הטבילה ברוח"ק. וכן אמר פאול: כי יוחנן טבל במים ואתם תטבלו ברוח הקדש (מפעלות השליחים א, ה), משמע כי הטבילה לא תהיה עוד במים כ"א ברוח, ועל מי סומכים הנוצרים לטבול במים? וכתוב בספריהם שכך אמר גריגוריוס הקדוש שלהם: פעם אחת הלך בכרכי הישמעאלים תאומאטוריוס ומצא על קבר אחד כתוב בחרט אנוש כמה היה מספר שנות חייו של אותו שר ישמעאל שנקבר שם וכי היה טוב ורחמן וישר אוהב משפט וחסד שעשה עם אשה אחת עניה וגוי, וכשראה גריגוריוס המעשה הזה נתגלגלו רחמיו ובכה על הקבר וביקש שיסלחו לו חטאותיו של אותו שר ישמעאל ותהיה נפשו צרורה בגן עדן, ונתמלאה בקשתו. ואומרים כי בדמעות שנפלו על הקבר היה נטבל לקיים מה שכתוב בתורתם שאין אדם יכול ליכנס בגן עדן אח"כ נטבל, וכל מי שלא נטבל לא יכנס לעולם. אח"כ אמרו לו מן השמים: גריגוריוס! כך אני מתרה בך שלא תבקש ולא תשאל עוד מחילה כזאת שמחלתי לו להישמעאלי, כי לעולם לא אעשה עוד מחילה כזאת לשום אדם בעולם. ובשביל זאת המחילה יהיה לך חולי ימים רבים. וכן היה כי אחזתו חמה.

וקשה איך הועילה הטבילה אחרי מותו. עכ"פ נראה מזה כי גם רחמים בדמעות שליש לא יועילו להכניס אדם בגן עדן בלי טבילה שלהם שנעשית בחיים, אף כי הישמעאלי היה איש חסיד ועושה חסד עם הבריות. אבל גנב וגזלן ונואף ורוצח אם רק נטבל יכנס לג"ע מיד ויתחבר עם כל הצדיקים והתמימים לעתיד לבא. כך היא תורת ישו הנוצרי!

יג. העברת ברית המילה

ברור הוא כי ישו ותלמידיו היו נמולים. יוחנן המטביל נמול ביום השמיני (לוקס א, נט), וישו נמול לשמונת ימים (שם ב, כא). וגם טימותיוס שהייתה אמו יהודית ואביו יוני מל אותו פאול בחפצו להוליכו עמו בשליחותו אל היהודים (מפעלות השליחים טז, ז). ומתי מספר באו מארץ יהודה ויוכיחו את האחים (בעלי דת ישו מהגויים) לאמר: "אם לא המול תמולו כמצות תורת משה לא תושעו". ויתוכחו הרבה פאול ובר נבא עמהם (שם טו, א-ב).

כי פאול בראותו שלא יכול להפוך את היהודים לאמונת ישו עזב אותם וישם פניו אל הגוים היוונים, ומפני שהיה קשה להם להיות נמולים לכן דרש להם פאול תורה חדשה שאינם צריכים להמול בשרם, ואמר: אני פאול מגיד לכם אם תמולו המשיח לא להועיל לכם, ועוד אני מזהיר כל איש אשר ימול מצווה הוא לעשות את כל דברי התורה וכו', כי לפני ישו המשיח אין יתרון לא למילה ולא לערלה, כ"א לאמונה. ופקודה נתנה לי לבשר בקרב הערלים כאשר נתנה לפטרוס לבשר בקרב הנמולים (אל הגלטיים ה, ב-ז). ואני בראותי כי לא יעשו (השלוחים האחרים) נכונה לפי בשורת האמת אמרתי אל כיפא (פטרוס) לעיני כל, אם אתה היהודי תלך בדרך הגוים ולא בדרך היהודים מדוע זה תאלץ את הגוים להתיהד? (שם פסוק יד). כי אמנם הטבילה להועיל לך אם תשמור את התורה, אך אם את התורה הפרת הלא מילתך לערלה נחשבה. ואם הערל יעשה כמשפט התורה ערלתו למילה תחשב לו וכו'. כי לא זה הוא יהודי אלא לעינים ולא זאת היא המילה אשר למראה בבשר, אך זה יהודי אשר בתוך לבו הוא יהודי והמילה מילת הלבב היא (אל הרומיים ב, כה-כט). כי הוא אלהים אחד אשר יצדיק את המולים באמונה ואת הערלים ג"כ על ידי האמונה (שם ג, ל). אם יקרה איש נמול לא ימשוך את ערלתו ואם ערל הוא אל ימול (אל הקורנתיים א, ז-יח).

נראה שלא הקפיד כלל על המילה בישראל והגוים צוה שלא ימולו. זאת היא תורת פאול לבדו, כי ישו וכל תלמידיו התנגדו לו, ובפרט אם אמת בפי ישו שלא בא להוסיף או לגרוע על דברי התורה, ובתורה כתיב: וביום השמיני ימול בשר ערלתו (ויקרא יב, ג).

יד. העברת יום השבת

ישו וכל תלמידיו ושליחיו שמרו את השבת הוא יום השביעי, אך לא נזהרו בכמה מלאכות שאסרו הפרושים, וחללו השבת לרפא חולים לא ברפואות בדוקות רק בסגולות וקריאת שמות וגם ריפא חולים שאין בהם סכנה (מתיא יב, י). וישו ריפא אשה מרוח רע ביום השבת (לוקס יג, יד).

תלמידיו קטפו מלילות שבליים ביום השבת וכאשר הוכיחו אותם הפרושים התנצל לפנייהם שהיו רעבים. והיהודים בקשו להרגו על כי חלל השבת (יוחנן ה, יח). ולחולה אחד אשר ריפא אותו בשבת אמר ישו: קום שא את משכבך והתהלך. ויאמרו היהודים אל האיש הנרפא הלא שבת היום ואין לך לשאת את המשכב. ויען אותם לאמר, הרופא אותי הוא אמר אלי שא את משכבך והתהלך (יוחנן ה, יא). **וטלטול המשכב מביתו לרשות הרבים הוא מלאכה שאסורה בשבת**, ואין שייך פקוח נפש בנשיאת המשכב. והיה אומר: כי בן האדם אדון השבת הוא (לוקס ו, ה), ולמד זאת מן הפרושים שאמרו: **לכם** שבת מסורה ואי אתם מסורים לשבת (מכילתא פ' כי תבא), אך זה דוקא במקום שיש **פקוח נפש**. אבל נראה כי מלאכות גסות היו נזהרים ישו וכל תלמידיו שלא לעשותן בשבת. והיה ביום השבת וילמד באחד מבתי הכנסיות (לוקס יב, י), והיו נאספים בבתי הכנסיות לשמוע קריאת התורה בשבת (מפעלות השליחים טו, כא), ובכל שבת ושבת דבר עם היהודים בבית הכנסת (שם יח, ד), והנשים אשר באו לראות קבר ישו והכינו בשמים לכבודו נאמר עליהן: כי בשבת שבתו כמצוה ובאחד בשבת באו אל הקבר (לוקס כג, נו). וגם התלמידים והמשולחים שהיו מעוררים את המאמינים להרים נדבות לקדושיהם אספו את העם באחד בשבת (אל הקורנתיים א' טז, ב), כי בשבת לא טלטלו המעות בכיסם. גם לא קראו שבת רק ליום השביעי ויום הראשון בשבת נקרא אצלם יום האדון שבו קם ישו לתחיה לפי אמונתם (חזיון א, י).

ורק בשנת של"ח (338) לישו קם האפיפיור סילווסטר וגזר אומר שלא ישמרו עוד הנוצרים את יום השבת כדי שלא ידמו ליהודים, וצוה שבמקום יום השבת ישמרו את יום הראשון וקרא לו דומינא באמרו שבאותו יום היה תחית ישו. אף כי ישו כבר קם מקברו לפי דבריהם ביום השבת, כי ביום הראשון בטרם הבקר בעוד שהיה חשכת לילה באו הנשים לראות את קברו ומצאוהו ריק. ולכן נמצאים נוצרים שהם שומרים היום השביעי והם הנקראים "שומרי יום השביעי" ומאמינים כי ישו יתגלה באחרית הימים.

טו. התרת מאכלות אסורים

המאכלות האסורים לא התיר ישו מעולם ורק פטרוס ופאול התירו אותם.

פטרוס ראה במראה הנבואה תיבה אחת יורדת מן השמים ובתוכה מכל חית השדה ורמש האדמה ועוף השמים. והיה אליו קול: קום פטרוס, זבח ואכול. ויאמר פטרוס, חלילה לי אדוני! כי מעודי לא בא בפי בשר פגול או שקץ סמא (והוא חקוי על דברי יחזקאל ד, יד: הנה נפשי לא מטומאה ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עתה ולא בא בפי בשר פגול). והנה קול אליו שנית: את אשר טיהר אלהים לא תשקץ אתה (מפעלות השליחים י, יא-טו). וכאשר בא פטרוס לירושלם וילונו עליו הנמולים על כי התאכסן בבתי ערלים ואכל אצלם מאכלות אסורים (שם יא, ב). גם פאול השתדל להפיץ תורתו להתיר טרפות ואמר: כל אשר עשה אלהים טוב הוא ואין פיגול ומאומה אם בתודה (ברכה) יאכל (אל טימותיוס א' ד, א-ד), אמנם הוא בוצע ברך נאץ ה'. והוסיף לאמר, אל תהרוס פועל אלהים על דברת מאכל: כל דבר הוא טהור ורק רע הוא לאשר יאכלנו להתנקם בנפשו (שם יד, ב). כל הנמכר בשוק אותו תאכלו ואל תדרשו לחקרי לב, כי לה' הארץ ומלואה (אל הקורנתיים א' י, כה-כז).

אך מדוע לא יאכלו גם נחשים ועקרבים עכברים ופרעושים שהם ג"כ מעשי ה' ופעולותיו, וא"כ גם אלה טיהר ה' כמו שטיהר חיות טמאות לפי דבריהם? אמנם הנבואה הזאת באה לו בשביל הגוים שרצה להכניסם תחת כנפי אמונת ישו, בראותו כי היהודים משכו ידם ממנו. בכל זאת הזהירו גם לגוים להבדל מן הנחנק ומן הדם (שם טו, כ), וגם הזהירה הזאת אינם שומרים הנוצרים, ועל כיוצא בהם נאמר: אוכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם ה' (ישעיה סו, ז).

טז. התחיה

ישו וכל תלמידיו היו לפנים פרושים והאמינו בתחית המתים כמוהם והתנגדו בזה לדעת הצדוקים. עניין נצחיות הנפש על טהרת הרעיון של תחית הנפש לעוה"ב אחר צאתה מן הגוף לא הורה ישו לעם, רק הקמת המתים בגוויתיהם ממש.

ישו הבטיח למאמיניו, כי יקום לתחיה שלשה ימים אחרי מותו, ואמר כמו שהיה יונה במעי הדגה שלשה ימים ושלשה לילות כן יהיה בן האדם בלב הארץ שלשה ימים ושלשה לילות (מתיא יב, מ). ויאמרו אליו, מה אות הראית לנו כי תעשה זאת. ויען ישו ויאמר אליהם, הרסו את ההיכל הזה ואני בשלשת ימים אקומנו. ויאמרו היהודים, ארבעים שנה ושש וארבעים שנה נבנה ההיכל הזה ואתה תקומנו בשלשת ימים? והוא דבר דברו על היכל גויתו (יוחנן ב, יח-כ).

אמנם ישו נצלב ביום הששי בערב ואומרים שעמד ביום ראשון **בחשכה** לפנות בקר (יוחנן כ, א), ואפילו לדבריהם שמקצת היום ככלו, עכ"פ לא היו אלא שני לילות ולא שלשה, ורק יום אחד. באונגליון נאמר, כי הפרושים אמרו על פילטוס כי ישו בעודנו חי אמר כי יקום מקברו מקצה שלשת ימים ובקשוהו שלשים שומרים על קברו עד יום השלישי, כי פחדו פן יוציאוהו תלמידיו מקברו ויאמרו כי קם מן המתים, ופילטוס נתן להם אנשי משמר. ויהי באחד בשבת לפנות בקר ותבא מרים המגדלית ומרים האחרת (אמו?) לראות את הקבר ויהי רעש וכו' **ומאימתו נבהלו השומרים** והיו כמתים ויען **המלאך** ויאמר אל הנשים: אל תראינה כי איננו פה כי הוא קם כאשר אמר, ראו את קברו ומהרתן לבשר את תלמידיו. וירא אליהן ישו ותאחזינה ברגליו ותשתחוונה לו (מתיא בסוף). ובאונגליון אחר נאמר שהיו שם שומרים, רק כי מרים המגדלית ומרים אם יוסי ראו את המקום כאשר הושם שם בקבר, וכי מרים המגדלית ומרים אם יעקב שלומית (כמה מרים איכא הכא?) קנו סמים לבוא ולמשוח אותו ובאחד בשבת בבקר השכם באו אל הקבר וראו כי האבן נטלה, ובתוך הקבר ראו **נער אחד** עוטה מעיל לבן יושב מעבר הימין, ותבהלנה, והוא אומר להן כי ישו קם ואיננו פה. ויהי באחד כשבת בבקר אחרי תקומתו וירא אל מרים המגדלית ראשונה, היא האשה אשר העביר ממנה שבע רוחות רעות, והיא הלכה ותגד לאנשי בריתו אשר היו עמו והם מתאבלים ובוכים, ואחרי אשר שמעו כי הוא חי וכי נראה אליה לא האמינו לה ואח"כ נראה **בדמות אחרת** אל שנים מהם על פני השדה כאשר הלכו לדרכם. וישבו ויגידו לאחרים ולא האמינו גם בדבריהם. וירא אחרי כן אל אחד עשר (מתלמידיו) בשבתם אל השלחן ויוכיחם על חוסר אמונתם ועל קשי לבם כי לא האמינו לאלה אשר ראו אותו אחר תקומתו (מרקוס בסוף). והנשים אשר באו עמו מן הגליל הלכו אחרי ותראנה את הקבר כאשר הושם בו גופת ישו ואח"כ שבו והכינו בשמים וזנים מרוקחים ובשבת שבתו כמצוה, ובאחד בשבת טרם יבקע השחר באו אל הקבר והביאו את הבשמים אשר הכינו, והנה שני אנשים בברק זהר בגדיהם נצבים עליהן, ויראה אחזה אותן, ופניהם שחו ארצה ויאמרו אליהן, למה זה תבקשינה את החי בין המתים? הוא איננו פה, כי קם מן המתים כאשר הבטיח קודם מותו. ואלה הן אשר אמרו כל הדברים האלה אל השליחים: **מרים המגדלית ויוחנה ומרים אם יעקב ועוד נשים אחרות עמהן**. אך הדברים האלה היו בעיניהם **כדברי תפל** ולא האמינו להן וכו' אח"כ נראה ישו לשנים מתלמידיו בדרך והם **לא הכירוהו** כי טחו עיניהם מראות וכו' ויואל לבאר להם כל הכתובים, החל ממשעה ועד כל הנביאים אשר דברו עליו וכו'. ויהי בשבתו אתם אל השלחן ויקח את הלחם ויבצע ויתן להם, אז נפקחו עיניהם ויכירו אותו והוא חמק עבר מפניהם וכו' אח"כ נראה אליהם עוד הפעם והמה חתו ונבהלו ויחשבו כי ראו **רוח**, ויאמר עליהם, למה זה מפחדים אתם ולמה תעלינו מחשבות בלבבכם? וכו' את ידי ואת רגלי כי אני הוא. **מששוני** וראו כי רוח אין לו בשר ועצמות כאשר אתם רואים בי וכו' וכאשר **עדיין לא האמינו** משמחה ותמהון לבב, ויאמר אליהם, היש לכם פה אכל? ויתנו לו מקצת **דג צלי אש** ויקח ויאכל לעיניהם (לוקס בסוף). ויהי באחד בשבת ותבא מרים המגדלית לפנות בקר **בחשכה** אל הקבר ותרא את האבן מטללה מעל הקבר, ותרץ ותבוא אל שמעון פטרוס ואל התלמיד האחר אשר אהב אותו ישו, ותאמר אליהם: הנה נשאו את אדוננו מן הקבר **ואנחנו לא נדע** אנה שמו אותו. ויצא פטרוס והתלמיד האחר וילכו אל הקבר וכו' וישח פטרוס וישקף אל תוכו וירא את התכריכים מונחים לבדם ולא ירד פנימה. אח"כ ירד אל הקבר התלמיד האחר וירא ויאמן. ומרים עמדה מוחץ לקבר ותבך, ותרא **שני מלאכים** עוטים לבנים ויושבים במקום אשר שמו את גופת ישו, אחד מראשותיו ואחד מרגלותיו וכו'. עודה מדברת ותפן מאחריה ותרא את ישו עומד והיא **לא ידעה כי הוא ישו וחשבה כי נוטר הגן הוא** וכו'. תאמר אליהו ישו **אל תגעני בי** כי עוד לא עליתי אל האב, אך לכי אל אחי ואמרי אליהם הנני עולה אל אבי ואביכם אלהי ואלהיכם וכו'. אח"כ נראה אל תלמידיו כאשר נסגרו דלתות הבית שהיו שם וכו' ותומא, אחד משנים עשר תלמידיו, לא היה עמהם בבוא ישו, ויאמרו אליו יתר התלמידים ראינו את האדון, ויאמר אליהם **אם לא אראה את מדקרות המסמרים**

בידו ולא אתקע את אצבעי בנקבי המסמרים האלה ובידי לא אגע בצדו לא אאמינה וכו'. אח"כ נראה גם אליו (יוחנן פרק כ).

מכל הדברים האלה אנו יודעים, כי כל העדים שאומרים שראו את קברו ריקן הם נשים שפסולות לעדות בדין תורה מפני שדעתן קלות, וגם השנים האלה לא ראו את ישו קם מקברו, רק הנידו מה ששמעו ממלאך או נער אחד או שני אנשים, ובכל עדותן יש סתירות גסות.

כי במתיא מסופר שבאו הנשים אל קברו לפנות בקר והיו שם שומרים שהעמיד פילטוס, ומלאך אחד אמר להן כי קם מקברו, ובמרקוס נאמר כי ראו נער אחד עוטה מעיל לבן והוא אמר להן כי קם מקברו, ובלוקס נאמר שלש נשים מגליל באו בטרם יבקע השחר וראו שם שני אנשים כבזק זהר בגדיהם ואמרו להן למה תבקשו החי בין המתים, ע"ד מה לכהן בבית הקברות? ויוחנן נאמר כי באו בפנות בקר בחשכה וראו שני מלאכים עוטים לבנים אחר מראשותיו ואחד מרגלותיו.

גם יש סתירות נמרצות באיזה אופן התראה ישו להנשים ולתלמידיו: במתיא נאמר כי אחרי מותו התראה להנשים שתייהן בשם מרים, ותאחזנה ברגליו ותשתחוינה לו, ובמרקוס נאמר כי התראה למרים המגדלית ראשונה ותגד לתלמידיו ולא האמינו לה, ויתראה אח"כ אל שנים מתלמידיו בדמות אחרת והם הגידו לאחרים ולא האמינו להם. ויתראה אח"כ לאחר עשר תלמידיו (י"ב, חסר תומא) והוכיחם על אי אמונתם בו. בלוקס נאמר, כי נראה לשני תלמידיו בדרך והם לא הכירוהו, אח"כ נראה אליהם עוד הפעם וחרדו ממנו, וישו הרגיע את רוחם לאמר מששוני וראו כי אינני רוח ולראיה לדבריו אכל דג צלי להראות שהוא בשר ודם ולא רוח. ויוחנן נאמר כי התראה רק למרים אחת והיא לא ידעה שהוא ישו וחשבה שהוא נוטר הגן, ויאמר אל תגעני בי. אח"כ נראה לי"א תלמידיו בבית סגור אך תלמיד אחד שלא היה שם לא האמין להם ואמר אם לא יראה את מדקרות המסמרים בידי וברגליו לא יאמין שקם לתחיה. ואיך יאמינו בו מאמיניו שלא ראו הסימנים האלה? היא שאלה גדולה שאין עליה תשובה.

הגע בעצמך, אם עדות כזו הייתה באה לפני השופטים בזמן הזה, אם לא הייתה עוררת חוכא וטלולא בפי השומעים, ושופטי צדק לא היו נזקקים לה בכלל. והנוצרים סומכים כל אמונתם על התחיה הזאת, וישו אחרי מותו כאשר התראה להאשה **מרתה** אמר אליה: אנכי התקומה והחיים והמאמין בי אף כי הוא מת יקום וחי, וכל חי אשר יאמין בי לא ימות לעולם (יוחנן יא. כה-כו).

ולפי"ז עודם חיים תלמידיו ושליחיו? גם זה אמת כמו שהוא בן אלהים!

ובעיקר אמונת התחיה, כבר הראה ישו לפי דבריהם כי החיה איזה מתים, ואת אלעזר החיה אחרי ארבעה ימים למיתתו (יוחנן יא, יז-מו). אך מדוע לא החיה את רבו יוחנן המטביל שהמיתו הורדוס על פי בקשת בתו (מתיא יד, ו-יב)? ישו אומר, כי כאשר האב מעלה (מן הקבר) ומחיה את המתים כן יחיה גם הבן את מי שיחפוץ בו, והאב לא ישפוט איש אך כל משפטו נתן ביד הבן (יוחנן ה, כא-כב).

אם כן יפה כח הבן מכח האב?

ופאול אמר כי עיקר האמונה הוא להאמין כי ישו הוא המשיח ובתחית המתים, ואם לא יאמינו כי יקימו המתים גם המשיח לא קם, ואם לא קם המשיח אמונתכם הבל וחטאיכם עודם עליכם (אל הקורנתיים א' טו, טז-יז).

אפרים דיינארד בספרו "**מכתב גלוי לישו הנוצרי**" יאמר: "בעיני ראיתי זה לא כבר בבמת ישחק בנוארלינס, ורבבות אנשים אחרים ראו זאת כמוני, כי המשחקים על הבמה לקחו איש חי וכרתו את ראשו מעליו, ואת הראש נשאו בידיהם להראותו לכל ההמון הגדול הנאספים לראות במחזה, ואחרי כן הראו את האיש בשכבו בלי ראש. וכעבור איזה רגעים שבו את הראש הכרות אל האיש ויחי, ויקם על רגליו ויקרא אל העם לאמר "ראו כי אני הוא אשר כרתו את ראשי מעלי והנני חי לעיניכם". ולוא ראו הנשים אשר הלכו לבקר את קבר ישו בגלגלתא את הפלא הזה אשר ראו עיני, הלא יכלו לספר נפלאות יותר גדולות מאשר ראו בקברו. ובכל זאת אנחנו כולנו אשר ראינו את הפלא, יהודים ונוצרים, לא עלה על לבנו להאמין כי אמנם נכרת ראש האיש, ולוא גם אמת היה הפלא, גם אז לא יוכל לעלות על לב איש לכנות את האיש כרות הראש בשם אלוה וכו'.

ואנחנו היהודים כהנוצרים מאמינים בתחית המתים לעתיד לבא, ובאופן כזה אם יקומו כל המתים הלא כל אחד מהם יהיה לאלוה, ומי ימנה אז מספר אלהים האדירים האלה! ואת מי יעבדו אם כלם יהיו לאלהים?" (צד 12-13).

"מחברי האונגליון מעידים, כי ישו בקומו מקברו נגלה בסתר רק לשנים שלשה מתלמידיו אשר לא הכירוהו, ואם חפץ היה להראות לכל יושבי התבל כי קם מן המתים למען יאמינו באלהותו, אם כן היה לו לצאת בחוצות ירושלם ולהתראות לעיני כל העם ולאמר להם: "ראו עתה כי אני הוא אשר תליתם על העץ! ראו נא, הנה הפצעים מהמסמרות אשר תקעו הרומיים בידי וברגלי!"

והיה לו לבוא להיכל פילטוס נציב רומא להראותו כי צדק במשפטו כי צדיק הוא ישו ולא מצא עון בו. וכן עליו היה לבוא לעיני הכהן הגדול קיפא לנקר את עיניו על הרשיעו אותו לשוא, ועליו היה להגיש משפטו אל הסנהדרין נגד עדי השקר אשר ענו בו, ע"פ משפט התורה. ואז נוכחו כלם כי בן אלהים הוא ואז היו כלם מאמינים בו" (שם צד 16).

יז. מחילת העונות והודוי לפני הכומר

העיקר הזה שיש כח ביד הכומר למחול העונות של החוטאים נולד להנוצרים מהתפלה שישד להם ישו, שנאמר בה: וסלח לנו את אשמותינו כאשר סולחים אנחנו לאשר אשמו לנו (מתיא ו, יט). ובנוסח אחר: וכי תעמדו להתפלל סלחו לכל איש את אשר חטא לכם למען גם אביכם שבשמים יסלח לכם את חטאותיכם (מרקוס יא, כה).

אמנם כל זה הוא רק תפלה נאה, אבל בפועל לא עשו כן. ופאול באגרתו אמר: אלכסנדרוס חרש הנחשת עשה לי רעות רבות, ישלם לו ה' כמעשהו (אל טימותיוס ב, יד) ולא מחל לו. וישו היה רק נאה דורש, וכאשר שאלהו פטרוס: רבי! כמה פעמים אמחול למי שחטא לי, שבע פעמים? אמר לו ישו: לא אמרתי לך עד שבע פעמים, כ"א עד שבעים ושבע (מתיא יח, כא). ועוד אמר מתיא שם, שכך היו נוהגין בבית כניסתו לפני העם, אם מפציר אחד באיש שהקניטהו ולא יאבה למחול למקניט, היו מפצירים בו שני אנשים לפייסו ואם לא נתפייס הולכים כל העדה לפייסו, ואם גם בזה לא נתפייס מנדין אותו (שם יח, טו-יז).¹ וכעין זה בתלמוד (יומא פז).

ישו אמר לפני סופרים ופרושים, כי יש רשיון לבן האדם בארץ לסלוח חטאם ואמר לנכה רגלים: חזק בני נסלחו לך חטאתיך ונתרפא (מתיא ט, ג-ו), כלומר כי ע"י סליחת החטאים יתרפא ממילא. ורצה להראות שנקל יותר לסלוח עונות רבים מאשר לסלוח עונות מעטים, ונתן ע"י משל לאחד שהיה לו שני לווים, אחד חייב לו חמש מאות כסף והשני חייב לו חמשים, וכאשר לא השיגה ידם לשלם, שטט ידו משניהם. והשאלה היא איזה משניהם יאהב אותו ביותר? ויען שמעון (הפרוש) ויאמר, לפי דעתי זה אשר שטט לו הרבה וכו', ויפן ישו אל האשה וכו' ויאמר אליה נסלחו לך חטאתיך (לוקס ז, מא-מט).

אבל המשל אינו דומה לנמשל, כי בחטאים האיש החוטא הוא הלוח והקב"ה הוא המלוה ואיך יתכן לומר כי המלוה יאהב את הלוח שחייב לו הרבה ואינו משלם יותר ממי שחייב לו מעט ואינו משלם? גם נאמר שם שסלח להאשה הזונה מפני שלא חדלה מנשק את רגליו ותמשח אותן בשמן המור, וא"כ הייתה הסליחה בשכר השמן והנשיקות ולא בשביל שהייתה ראויה לסליחה. ובאמת השתוממו עליו הפרושים ואמרו: מי הוא זה? הגם סולח לעונות הוא? (שם).

ומזה לקחו להם הכמרים הרשות למחול העונות שיעשו הנוצרים באמצעות הודוי שהחוטא מתודה לפניהם כל העונות שעשה אפילו בין אדם לחברו נתכפרו לו לגמרי.

אמנם הסליחה הזאת היא גם נגד תורת האונגליון, שלא נאמר שם שישו נתן היכולת והרשות לכפר אלא עונות שבין אדם למקום ולנשים על חטאת זמה, אבל לא על עונות שבין אדם לחברו.

ולפי תורת ישראל לא יוכל שום איש לסלוח עונות שבין אדם למקום אלא הקב"ה בעצמו, ונאמר במלאך: כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו (שמות כג, כא) ר"ל אעפ"י ששמי בקרבו.

גם משה רבנו אב הנביאים לא היה לו כח למחול ולסלוח עון העגל ועון המרגלים והוצרך להתפלל להקב"ה עד שאמר: סלחתי כדברייך (במדבר יד, כ). ודוד המלך אמר: כי עמך הסליחה למען תורא (תהלים קל, ד).

ועכּן התודה לפני הקהל ולא נמחל לו עד שנסקל (יהושע ז). ועל עון זימה אין רצון הקב"ה לישא חטא זה, לכן אמר לאבימלך: ועתה השב את אשת האיש כי נביא הוא והתפלל בעדך וחיה (בראשית כ, ז), ועלי הכהן אמר לבניו: אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים (ש"א ב, כה) כלומר ישפטו הדיין. ובעברות שבין אדם לחברו אין לו מחילה וגם יום הכפורים אינו מכפר עד שירצה את חברו (יומא פה:). וכן משמע מדברי ישו שאמר שימחלו זה לזה כדי שימחול להם אביהם שבשמים, ולא אמר שהכומר ימחול להם.

1 בנוסחא שלפנינו נאמר על אדם שחטא לרעהו והוכיחו וכו' ואם לא יקשיב לקולך ולקחת לך עוד אחד או שנים וכו', ואם ימאן להקשיב להם והגדת אל העדה, ואם גם אל הדעה מאן לשמוע והיה לך כגוי וכמוכס. ומשמע שנאמר על התוכחה ולא על הפיוס, אך אין הדברים מכוונים.

וראוי להעיר על דברי ישו שאמר: זה הוא דמי דם הברית השפוך בעד רבים לסליחת חטאתם (מתיא כו, טח). ופאול אמר כי בקרבן אחד (צליבתו) השלים את המקודשים עד עולם וכי ובאשר יש שם סליחה לאלה אין מקום לקרבן על החטא (אל העברים י, יד-יח). וא"כ אחרי צליבתו אין צורך עוד לסליחה על העונות ומדוע עדיין עוסקים הכמרים בסליחת העונות?

ועיקר הודוי לפני הכומר הוא דבר מכוער. ורב כהנא אמר: חציץ עלי מאן דמפרש חטאה, שנאמר (תהלים לב, א) אשרי נשוי פשע כסוי חטאה (ברכות לד:).

יח. עניין האפיפיור

היסוד שהנוצרים נשענים על העיקר כי האפיפיור הוא ראש דתם ועומד במקום ישו, וכי האפיפיור הראשון היה פטרוס, הונח על מה שכתוב במתיא (טז, יג-יט) כי ישו שאל לתלמידיו מה אומרים העם עליו, ושמעון פטרוס ענה ואמר אתה הוא המשיח בן אלהים חיים.

ויען ישו אליו: אשריך שמעון בר יונה (לפעמים נקרא שמעון בר יוחנן - יוחנן א, מב): לא בשר ודם גלה לך זה כי אם אבי בשמים. וגם אני אגיד לך כי אתה הוא פטרוס ועל הסלע הזה (בלשון יון פטרוס = סלע) אבנה את קהלת, ושערי שאול לא יגברו עליה, ונתתי לך את מפתחות מלכות השמים; את אשר תאסור על הארץ אסור יהיה בשמים, ואת אשר תתיר על הארץ מותר יהיה בשמים (שם). ומזה הם למדים כי נתן ישו לפטרוס רשות לחדש התורה, להוסיף ולגרוע עליה כחפצו.

אך כל זה סותר מה שאמר מקודם: אל תחשבו כי באתי להפר התורה או הנביאים, לא להפר באתי כ"א להקים. הן אמנם אני מגיד לכם עד אשר השמים והארץ יעבורון לא תעבור יו"ד אחת מן התורה אף לא קוץ (תג) אחד, עד כי כולם יקומו (מתיא ה, יז-יח).

ואם הרב לא יוכל לשנות התורה, תלמידו לא כל שכן! ואיך היה יכול האפיפיור סילווסטר שקם בשנת שלי"ח (338) למספרם לדחות את יום השבת ליום הראשון? מי נתן לו הרשות לבטל את יום השבת אשר שמרו ישו וכל תלמידיו וכל השליחים כלם.

ופטרוס זה היה מכחש בישו שלש פעמים בלילה אחד (מתיא כו, עה: יוחנן יג, לח), ואיך ישבו האפיפיורים על כסא בן כחש ושקרן ולא יתבוששו? ומה שמסר ישו הרשות לפטרוס מסר גם לכל תלמידיו, כי בהיותם כלם יחד אמר להם: אמנם אני אומר לכם את אשר תאמרו על הארץ אסור יהיה בשמים ואת אשר תתירו על הארץ מותר יהיה בשמים (מתיא יח, יח), ולא נתן יתרון לפטרוס עליהם באיסור והיתר, רק אמר אליו רעה את צאני (יוחנן כא, יז) מפני שהוא היה הזקן שבהם. וכאשר רצו התלמידים להוסיף עמהם עוד שבעה אחרים שקראו דיקונוס כמו שבעה טובי העיר, הוצרך שיתקבצו כל י"ב התלמידים והשליחים ושיסמכו כלם ידיהם עליהם להשפיעם היכולת שנתן להם ישו (מפעלות השליחים ו, ה). ואם פטרוס היה המוסמך הגדול אשר בידו היכולת לעשות הכל, הלא היה די שיסמוך פטרוס ידו עליהם בלי הסכמת האחרים?

גם איך היה יכול פאול להתנגד לפטרוס בדברים קשים, כאשר נראה בסתירותיהם? כי פטרוס אמר על פאול שכתב אגרות: "ובהן יש דברים אשר בווערים ופוחזים יסלפום כאשר גם יעשו ביתר הספרים" (פטרוס ב' ג, טז). ופאול אמר: פקודה נתנה לי לבשר בקרב הערלים כאשר נתנה לפטרוס לבשר בקרב הנמולים (אל הגלטיים ב, ז), משמע ששניהם היו שווים ברשותם. ובאמת נראה כי אחרי כמה מאות שנים נפרדו ונבדלו מרשות האפיפיורים כמות רבות מהנוצרים, וא"כ מה שחדש האפיפיור סילווסטרי לדחות את יום השבת היה צריך להיות בטל.

יט. אנטי קריסטוס

השליחים תארו את מתנגדי ישו לאנטי-קריסטוס, והיו יראים פן ירעו לאמונתו.

ופאול באגרתו אמר: אם איש הבא אליכם יגיד לכם ישו אחר אשר לא הגדנו או כי תקחו רוח אחרת אשר לא לקחתם וכי (אל הקורנתיים ב' יא, ד). ואמר: תמהוון אחזני כי כה מהרה סרתם מאחרי הקורא אתכם בחסד משיחנו ותלכו אחרי בשורה אחרת, והיא איננה בשורה. אבל יש אנשים העוברים אתכם המבקשים לבלול בשורת המשיח בלול והפוך על פניה (אל הגלטיים א, ו-ז). מזה משמע שהיו אז משיחים אחרים, גם רוח הקדש אחרת. וזה היה האנטיקריסטוס הראשון שלהם. אח"כ המציאו להם הנוצרים אנטי-קריסטוס אחר, שאמרו שיבוא באחרית הימים.

מיסדי הנצרות מאמינים שיבוא באחרית הימים בן השטן שקוראין אנטי-קריסט בניגוד לישו בן אלהים, ויהיה אדם רשע בתכלית הרשעות, גדול במעלה ורך בשנים, ועליו רמז דניאל (ז) בחזיונו

מארבע החיות והיא החיה הרביעית, ואמר: וחיה רביעיה דחילה ואימתני ותקיפא וגוי וקרנין עשר לה. משתכל הוית בקרניא ואלו קרן אחרי זעירא סלקת ביניהון וגוי (פסוק ז-ח). ופום ממלל רברבן (פסוק כ). וקרניא עשר מנה מלכותא עשרה מלכין יקומון ואחרן יקום אחריהון וגוי ומלין לצד עלאה ימלל ולקדישי עליונין יבלא ויסבר להשניה זמנין ודת ויתהבון בידי עד עידן ועדנין ופלג עידן (פסוק כד-כה).

ואומרים הנוצרים שעשר קרנים רומזות לעשרה מלכים המושיעים למלכות רומי עד סוף העולם, וקרא דניאל לאנטי-קריסטוס קרן זעירא שהוא יהיה צעיר בשנים ויתלבש בו רוח השטן ועתיד לקום ולומר שהוא המשיח ויתנגד ויסתור דת ישו ובכח השטן יעשה אותות ומופתים ויחשבו שהוא אלוה ואינו אלא משיח שקר. ונזכר באנגליון: אשר שמעתם כי יבא שוטן-המשיח, ואחרי אשר רבים עתה שוטני המשיח נדע בזאת כי עת קץ היא (יוחנן השליח א' ב, יא). כי מתעים רבים יצאו בארץ אשר לא יודו כי ישו המשיח הוא הבא בבשר, כזה הוא מתעה ושוטן המשיח (יוחנן השליח ב' פסוק ז). אז יגלה הפושע אשר ימיתנו האדון ישו ברוח שפתינו ובברק פניו יכחידנו (אל התסלוקים ב' ב, ח). זהו אשר יבא כשטן בעלילותיו ברב כח ובמופתים ממקור אכזב (שם פסוק ט). באחרית הימים יתע אנשים מארחות אמונה ויזנו אחרי רוחות מתעתעים ותורות השדים (אל טימותיוס א' ד, א). ובראות הנוצרים כי נבואות יוחנן ופאול לא נתקיימו אמרו כי כווננו באנטי-קריסטוס לאחרית הימים ועליו רמז דניאל בחזיונו: חזה הוית בחזוי ליליא וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתא הוא וגוי ולה יהב שלטן ויקר ומלכו וגוי (דניאל ז, יד-יז), שעתיד ישו להתלבש פעם שנית בצורת בשר ויבא לשפוט את כל הנבראים בעמק יהושפט, ויבואו המלאכים לעזור לו להשחית ולהחריב את האנטיקריסטוס וכל המאמינים בו, וישאר הוא מלך על כל הארץ ומאמיניו ישו יתענגו על רוב טוב ושלום בעולם הנשמות.

הרעיון הזה נגבו הנוצרים מאגרות המשיח שכתבו חכמי ישראל, אלא שהם קראו אותו **ארמילוס** שהוראתו בלשון יון "משחית עמים", והוא יהיה מלך עריץ ורשע אשר ימלוך באחרית הימים קרוב לקץ הגאולה והוא ימית משיח בן יוסף, ומשיח בן דוד ימית את ארמילוס. יונתן תרגם: וברוח פיו ימות רשע (ישעיה יא, ד) ובמליל ספוותיה יהי ממות ארמילוס רשיעא. ונזכר ב**מדרש ויושע** על הפסוק: יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו (תהלים ב, ב), ועל מה שחזה דניאל: ובאחרית מלכותם כהתם הפושעים יעמוד מלך עז פנים וגוי, והשחית עצומים ועם קדושים (דניאל ח, כג-כד), ויעשה מלחמה על עם ישראל שלשה חדשים ושמו ארמילוס ואלה סימניו (עיין שם) ויעלה לירושלם ויהרוג משיח בן יוסף שנאמר והביטו אלי את אשר דקרו (זכריה יב, י), ואח"כ יבוא משיח בן דוד בענן שנאמר וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה הוה (דניאל ז, יג), וימית ארמילוס הרשע ואח"כ יקבץ הקב"ה נדחי ישראל וכו' (אוצר מדרשים ח"א 155-156).

ובמדרש "**ספר אליהו**" נאמר כי המלאך מיכאל גלה לאליהו קץ העתיד במערב העולם בימי של המלך הרמלת או תרמילא (והוא שבוש מארמילוס) ומונה כל המלחמות והרפתקאות שיעברו עליו עד ביאת המשיח (אוצר מדרשים ח"א 26).

ומובאה האגודה **באמונות ודעות לרב סעדיה גאון** (עיין אוצר ישראל ח"ב 201). והם חבלי משיח הנוצרים בתלמוד וגם באונגליון.

והסבה שלקחו הנוצרים האגדה הזאת לצרכם הוא מפני שחששו שמא יקום היום או מחר המשיח האמיתי ויכזבו דבריהם האומרים כי משיח כבר בא, לפיכך הקדימו לומר שעתיד לבוא אדם שנקרא משיח אבל לא יהיה משיח אמת, ואחריו יבא ישו שנית בגוף ונפש לדון את העולם ולהביאם לחיי עולם הבא.

וסבה שניה, כי אמנם היו הרבה משיחי שקר בימים ההם ונדעו אחדים בשם ישו, כאשר הוכיח רבנו יחיאל מפאריס בויכוחו כי שני ישו היו וזה שנזכר בתלמוד היה ישו אחר, וחששו שמא יעוררו ע"ז מאמיניו ישו ותכזבו אמונתם בישו שלהם, לכן אמרו כי באמת יקום האנטי-קריסטוס ויתלבש בצורת ישו למען כחש.

וזהו סוד האנטי-קריסטוס שבדו מלבם וסמכוהו על אגדות ישראל ועל החזיון שחזה דניאל, ועל כוונת החזיון של הקרנים וקרן זעירא (עיין פירוש אברבנאל בספרו מעיני הישועה מאמר ח, תמר ה). ישו היה בטוח שלא יעבור הדור הזה עד אשר יקומו כל אלה (מרקוס יג, ל), ובפירוש הטעים: כי יש מן הנצבים פה שלא יטעמו טעם מיתה עד שיראו צאת מלכות אלהים בגבורה (שם ט, א), ואל השליחים אמר: אל תכלו לעבור ערי ישראל עד כי יבוא בן האדם (מתתאי י, כג). וחשב וטעה כי אחרית הימים תהיה בחיי השליחים. ואחרי מותו קוו הנוצרים הראשונים בני דורו כי יופיע אליהם שנית בעודם חיים, ולכן חלמו תמיד וחזו חזיונות שוא שרואים את ישו בא ומדבר אליהם. גם אסטיפנוס צפה להופעת ישו המשיח בימיו. ופאול מזכיר בכל אגרותיו "מרן אתא" (אגרת אל הקורנתיים טז, כב) ועד היום ישנה כתה באמונת הנוצרים המאמינה בהופעת ישו פעם שניה, Second Advent=Parusia.

כ. האמונה בישו היא עיקר דתם

הנוצרים אומרים, כי עיקר הדת היא האמונה בישו כי הוא בן אלהים ואלוה בעצם ונולד ברוח הקדש ממרים, ובמותו כפר על כל החטאים וקם לתחיה. ומי שאינו מאמין בזה יורש גיהנם אפילו הוא צדיק גמור. ישו אמר, כי המוכסים והזונות יקדימו לבוא למלכות האלהים מכם (מהפרושים), כי יוחנן בא אליכם בדרך צדקה ולא האמתם בו והמוכסים והזונות האמינו לו (מתיא כא, לא). ישו מצוה לתלמידיו להביא לפניו את אלה שאינם רוצים להאמין ולהרוג אותם לעיניו, ויאמר: אבל אויבי אלה אשר לא אבו בי כי אמלוך עליהם הביאו אותם הנה והמיתום לפני (לוקס יט, כז). פאול שעשה עצמו לשליח ישו אומר, כי אין צורך בתורת משה וחקים ומשפטים, רק להודות בפה כי ישו הוא האדון ולהאמין בלב כי האלהים הקימו מן המתים ובזה לבד תלויה הישועה (אל הרומיים י, ט), ונתן משל לאשה שצוררה בחיי בעלה וכי ימות הבעל תצא מרשותו, כן גם אתם אחי כמתים נחשבתם לתורה בבשר המשיח המת, ותקומו ותהיו לאחר (ישו) הוא אשר קם מן המתים למען עשות פרי לאלהים (שם כ, ב-ה).

וכל זה נגד מה שאמר ישו בעצמו שלא בא לשנות מן התורה אפילו קוצו של יו"ד, ופאול בא לבטל את התורה במיתת ישו כמו אשה המתרת לאחר אחרי מות בעלה. ולדעתו די רק לומר בפה "אני מאמין בישו" ובלבבו יחשוב כי קם לתחיה - זה כל תורת ישו על רגל אחת, ובאמונה תפלה וטפלה כזו יושעו כל בני אדם!

כאשר נראה ישו אחרי מותו בדמות אחרת אל שנים מתלמידיו אמר להם, לכו בכל הארץ וקראו את הבשורה (הקמתו מן הקבר) לכל בשר, מי אשר יאמין ויטבל יושע ומי אשר לא יאמין יאשם (מרקוס טז טו-טז). וכל כך גדלה בלבם האמונה הפשוטה, עד שאמר ישו: אמנם אני אומר לכם, כל איש אשר יאמר אל החר הזה הנשא והתנפל אל תוך הים ולא יפגל בלבו כי אם יאמין כי יהי כאשר אמר - כן יהיה לו (מרקוס יא, כג). ויאמר האדון אל השליחים: אם יש בכס אמונה כרגיר חרדל ואמרתם אל השקמה הזאת תעקר משרשך והנטעי בים היא תשמע בקולכם (לוקס יז, ו).

אבל המופתים האלה לא עשה שום איש, א"כ לא נמצא גם איש אחד שהייתה לו אמונה. אף כנראה התכוון רק לחזק ולאמץ את האמונה בין ההמון לעצמו ואמר: מי אשר יאמין בן יש לו חיי עולם ומי אשר לא יאמין בן לא יראה חיים כי אם חרון אף אלהים עליו יחול (יוחנן ג, לו). בעת שאמר זאת היו המאמינים בן אלהים מספר קטן אשר נער יכתבם וא"כ היה חרון אף אלהים על כל בני העולם ובפרט על כל הנבראים קודם שבא ישו. ישו אמר ליהודים: לוא האמתם במשה האמתם גם בי, כי עלי הוא כתב, אך אם בכתביו לא תאמינו איך תאמינו בדברי? (יוחנן ה, מו).

ואיפה מצינו כי משה כתב על ישו שהוא בן אלהים? ואם לא יכול להוכיח על פי הפשט ושכל הישר, כי משה לא הזכיר את ישו ולא היה אפשר שיזכירו א"כ יש לנו הצדקה שלא להאמין בישו שהוא בן אלהים. אמנם במקום אחר באוונגליון מצינו כי האמונה לבדה לא תועיל, באמרו: והתורה לא אמונה תבקש כי אם את האדם אשר יעשה את משפטיה וחי בהם (אל הגלטיים ג, יב).

אך הסתירות האלה אשר רגילות הן באוונגליון לא יועילו להפר העיקר בדתם כי תשועתם רק באמונה בישו לבדה ואיו צורך למעשים טובים, ומעשים טובים בלי אמונה בישו בטלים כעפרא דארעא.

ובניגוד לתורת ישו כי רק האמונה בן אלהים תביאהו לגן עדן והכופר בו ירד לגיהנם, אמרו חז"ל כי גם חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא (סנהדרין קה). ואמרו: ישובו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלהים (תהלים ט, יח), אילו אמר הכתוב **כל גוים** היינו אומרים שכל הגוים אין להם חלק לעוה"ב, עכשיו שאמר **כל גוים שכחי אלהים**, הא הצדיקים שבגוים יש להם חלק לעוה"ב (תוספתא סנהדרין פי"ג). ועוד, ה' אוהב צדיקים (תהלים קמו, ה) אם מבקש אדם להיות צדיק אפילו גוי יכול הוא (במדבר רבה פ"ח). וכן הוא אומר: וזאת תורת האדם אדני ה' (ש"ב ז, יט), ואומר: פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים (ישעיה כו, ב), ואומר: זה השער לה' צדיקים יבאו בו (תהלים קיח, כ), ואומר: היטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם (תהלים קכה, ד), לכהנים ללויים ולישראלים לא נאמר אלא לטובים (ספרא פי אחרי מות).

ונגד תורת הנוצרים שאין הזכות באה על ידי המעשה אלא על ידי האמונה אמרו חז"ל: והכל לפי המעשה (אבות פי"ג ט).

ההבדל שבין הדת היהודית ובין הדת הנוצרית הוא, כי היהודים חיים על פי דתם, והנוצרים מתים ע"פ דתם.

היהדות היא תורת חיים מלאה חוקים ומשפטים אשר יחיה בהם האדם (ויקרא יח, ה) ואף כי היהדות תאמין ג"כ בשכר ועונש לעוה"ב, העיקר הוא החיים בעוה"ז ע"פ התורה והמצוה.

היהדות מקפת כל פעולות האדם והליכותיו בחיים. לא רק בבית הכנסת אלא גם בשכבו ובקומו ובהליכתו בביתו ובצאתו לדרכו, באכילתו ובמסחריו.

בקיצור היהודי חי באמונתו.

לא כן הנצרות שכל עמקה רק באמונה בן אלהים, בטבילתו ובודוי לפני הכומר קודם המיתה, ותו לא. גם הנוצרי האדוק הנהו נוצרי רק בבית תפלתו, וזולת זאת הוא חי כבן בלי דת. כי בביתו וחוץ לביתו ובכל מעשיו ופעולותיו אין זכר לנצרות, ואינו ניכר כלל שהוא נוצרי, וכל חייו החברתיים יוצאים מתחום אמונתו, ואפילו אם הוא גנב וגזלן וכל משחת בו והוא פגע רע לבריות, אם רק נטבל בשם ישו ומאמין שהוא אלוה ונצלב לכפרת עוונות העולם ומתודה ומת, הוא עולה לג"ע העליון ואין מוחה בידו. ישו עצמו אמר לאחד הרוצחים שנצלב עמו יחד: היום תהיה עמי בג"ע אחרי אשר הבטיח הרוצח שהוא מאמין בישו (לוקס כג מג).